

**ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶՈՒՄ 2004 Թ. ԻՐԱԿԱՆԱՑՎԱԾ
ՀԱՆՐԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԱՂՔԱՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՂԹԱՀԱՐՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ԾՐԱԳՐԻ
ՄԻՋՈՑԱՌՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԴՈՆՈՐԱԿԱՆ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԾՐԱԳՐԵՐԻ ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳ**

Երևան 2005

Ծրագիրն իրականացրել է.

Տարածաշրջանային զարգացման կենտրոն/ Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հայաստանյան մասնաճյուղը

Ծրագիրը ֆինանսավորել է.

**ՕՔՍՖԱՄ Մեծ Բրիտանիա բարեգործական հիմնադրամը
(գրանցման վկայական N202918)**

Տարածաշրջանային զարգացման կենտրոն/Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հայաստանյան մասնաճյուղն իր հատուկ շնորհակալությունն է հայտնում
ՕՔՍՖԱՄ Մեծ Բրիտանիային ծրագրին ֆինանսական աջակցություն
ցուցաբերելու համար:

Կազմակերպությունը նաև իր շնորհակալությունն է հայտնում հետևյալ կազմակերպություններին և անձանց.

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությանը

Շիրակի մարզպետարանին

Ախուրյան գյուղի թիվ 1 միջնակարգ դպրոցին

Ախուրյան գյուղի թիվ 2 միջնակարգ դպրոցին

Աղին գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Առափի գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Արեգնադեն գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Բազրավան գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Գառնառիճ գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Գյուլիբուլաղ գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Թորոսգյուղ գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Կարմրավան գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Մեծ Սեպասար գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Սարատակ գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Փոքր Մանթաշ գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Փոքրաշեն գյուղի միջնակարգ դպրոցին

Արթիկ քաղաքի թիվ 3 միջնակարգ դպրոցին

Գյումրի քաղաքի թիվ 1 միջնակարգ դպրոցին

Գյումրի քաղաքի թիվ 19 միջնակարգ դպրոցին

Գյումրի քաղաքի թիվ 31 միջնակարգ դպրոցին

Մարալիկ քաղաքի թիվ 1 միջնակարգ դպրոցին

Հասարակական կարծիքի հարցումն անցկացրած խմբին

Դպրոցներում ֆոկլորախմբային քննարկումները վարողներին

© 2005 Տարածաշրջանային զարգացման կենտրոն
/Թրանսփարենսի/Ինթերնեշնլի հայաստանյան մասնաճյուղ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Կրթությունը հանդիսանում է անհատի սոցիալական հիմնարար պահանջմունքներից մեկը: Աղքատությունն անհնարին է դարձնում բավարարել մարդկանց ոչ միայն կենսաբանական, այլև սոցիալական և մշակութային պահանջմունքները: Կրթության մատչելիությունը և որակը տվյալ երկրում աղքատության «սոցիալական» չափողականության բնութագրիչներից են: 1990-ական թվականների անցումային շրջանը Հայաստանում լուրջ բացասական ազդեցություն ունեցավ հանրապետության կրթական համակարգի վրա: Պետական բյուջեից կրթությանը հատկացվող միջոցների կրճատումը բերեց կրթության որակի անկման: Ի հավելումը դրան՝ հանրապետության բնակչության մասսայական աղքատացումը հանգեցրեց միջնակարգ դպրոցներ հաճախող աշակերտների, մանավանդ բարձրդասարանցի (9-րդ և 10-րդ դասարանների), թվի կրճատմանը: Ծնողներն ի վիճակի չէին հոգալու իրենց երեխաների ուսման հետ կապված այնպիսի ծախսեր, ինչպիսիք էին դասագրքերի, հագուստի, կոշիկների և այլ պարագաների վրա ծախսերը: Բացի այդ, շատ աշակերտներ թողեցին դպրոցը և սկսեցին աշխատել իրենց ընտանիքներին օգնելու համար: Պետական բյուջեից կրթությանը հատկացվող ֆինանսավորման ներկա մակարդակը և բնակչության զգալի մասի (մինչև 31 տոկոս)¹ կողմից իրենց երեխաների կրթության համար անհրաժեշտ լրացուցիչ ծախսերը հոգալու անկարողությունը կհանգեցնեն կրթության որակի և մատչելիության հետագա նվազմանը: Այս բացասական միտումները բացահայտվեցին վերջին տարիներին իրականացված ծրագրերի, այդ թվում և Տարածաշրջանային զարգացման կենտրոն/Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հայաստանյան մասնաճյուղի (ՏԶԿ/ԹԻ Հայաստան) կողմից ՕԲՍՖԱՍ Մեծ Բրիտանիայի ֆինանսական աջակցությամբ 2003թ. հունիսից մինչև 2004թ. հուլիսն իրականացված ծրագրի շնորհիվ: Պետական բյուջեից դպրոցները ֆինանսավորումը թերի էր՝ ինչը բավարարում էր նրանց գոյատևման, բայց ոչ զարգացման համար:

Հաշվի առնելով այս հանգամանքները՝ կրթությունը ներառվեց Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական (ԱՀՌԾ) ծրագրում: Ծրագիրն ընդունվեց ՀՀ կառավարության 2003թ. օգոստոսի 8-ի թիվ 994-Ն որոշումով և նրա կատարումը սկսվեց 2004թ.-ից: ԱՀՌԾ-ում կրթական ոլորտի գերակա խնդիրներն են կրթության որակի բարելավումը և դրա մատչելիության բարձրացումը²: Այդ խնդիրները լուծելու համար նախատեսվում է էապես ավելացնել կրթության ոլորտին հատկացվող պետական ծախսերը և բարձրացնել կրթական համակարգի արդյունավետությունը: Հանրակրթության ոլորտին հատկացվող պետական ծախսերի ավելացումը հիմնականում ուղղվում է ուսուցիչների և դպրոցի վարչական ու օժանդակ աշխատակազմի աշխատավարձերի բարձրացմանը, տարրական դասարանների աշակերտներին դասագրքերով ապահովմանը, դպրոցների շենքերի վերանորոգմանը և ջեռուցման համակարգի վերականգնմանը, ինչպես նաև ավելի մեծ քանակով դիդակտիկ նյութերի տպագրմանը: Հանրակրթության համակարգի արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով համապատասխան պետական մարմինները նախատեսում են մեծացնել աշակերտ/ուսուցիչ

¹ *Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր*. էջ 45-46. Տնտեսական բարեփոխումների տեղեկատվական վերլուծական կենտրոն, Երևան 2003թ.

² Նույնը, էջ 49.

հարաբերակցությունը 11-ից (2002թ. դրությամբ) մինչև 16 (2008թ.-ին), ուսուցիչների ծանրաբեռնվածությունը մինչև 22 ժամ (2002թ.-ի 18 ժամի փոխարեն), և այլն³:

Վերը նշված խնդիրները լուծելու նպատակով ԱՅԴԾ-ով նախատեսվում է մի շարք միջոցառումներ իրականացնել հանրակրթության ոլորտում: Այս միջոցառումները թվարկված են ԱՅԴԾ փաստաթղթի Հավելված 9-ում, որում բերված են 2003-2006թթ. համար նախատեսված ԱՅԴԾ իրականացման քաղաքականության հիմնական ուղղությունները⁴: Ելնելով դրանից՝ ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը մշակեց Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկ: Այս միջոցառումներն ընդգրկվեցին ԱՅԴԾ շրջանակներում ՀՀ կառավարության կողմից իրականացվելիք միջոցառումների ցանկում: Այդ ցանկը հաստատվեց ՀՀ կառավարության 2004թ. հունվարի 22-ի թիվ 100-Ն որոշմամբ⁵, որով դրվեց ԱՅԴԾ իրականացման սկիզբը:

Միևնույն ժամանակ, բազմաթիվ դոնոր կազմակերպություններ հանրապետության մարզերում իրականացնում են հանրակրթությանն աջակցող ծրագրեր, կամ ինքնուրույն, կամ էլ ֆինանսավորում են պետական կամ ոչ պետական կազմակերպությունների կողմից այդպիսի ծրագրերի իրականացումը: Մասնավորապես, Շիրակի մարզում այդպիսի ծրագրեր իրականացվում կամ ֆինանսավորվում են Համաշխարհային Բանկի, «Բաց հասարակության ինստիտուտի օժանդակություն Հայաստանին» հիմնադրամի, ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության, Ուորլդ Վիժնի, Հայկական Կարիտասի, ՄԱԿ-ի Փախստականների գծով գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի, ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի և այլ կազմակերպությունների կողմից:

ԱՅԴԾ փաստաթղթի հեղինակներն ընդունում են, որ «...քաղաքացիական հասարակության ակտիվ մասնակցությունը ԱՅԴԾ իրականացման գործում հանդիսանում է ծրագրի հաջող իրականացման նախապայմաններից մեկը:»⁶ Այդպիսի մասնակցությունը կնպաստի հանրապետությունում կառավարման ավելի թափանցիկ և հաշվետու համակարգի ձևավորմանը և կոռուպցիոն դրսևորումների նվազեցմանը, առաջին հերթին աղքատամետ ծրագրերի իրականացման հարցում: Քաղաքացիական հասարակության կառույցների մասնակցության արդյունավետ միջոց կարող է հանդիսանալ նրանց ներգրավումը ԱՅԴԾ մոնիտորինգի գործընթացում:

2004թ. դեկտեմբերից մինչև 2005թ. հուլիս ընկած ժամանակահատվածում ՏԶԿ/ԹԻ Հայաստանն իրականացրեց «Հայաստանի Հանրապետության Շիրակի մարզում 2004թ. իրականացված Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագրի միջոցառումների և դոնորական աջակցության ծրագրերի իրականացման մոնիտորինգ» ծրագիրը: Այն ֆինանսավորվել է ՕԲՍՖԱՄ Մեծ Բրիտանիայի կողմից և նպատակ ուներ գնահատելու 2004թ. ԱՅԴԾ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի իրականացման ծավալը և արդյունավետությունը Շիրակի մարզի հանրակրթության ոլորտում: Ծրագրի իրականացումը

³ Նույնը, էջ 127.

⁴ Նույնը, էջ 179-190. Հանրակրթությանը վերաբերող միջոցառումները բերված են էջ 188-ում (տես թիվ 153-160 միջոցառումները):

⁵ Տես ՀՀ Պաշտոնական տեղեկագիր թիվ 14(313) 10 մարտի 2004 թ. էջ 129-184.

⁶ Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր. էջ 169.

կնպաստի ԱՅԴ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի թափանցիկության և արդյունավետության բարձրացմանը: Ծրագիրն իրականացնող խումբը մոնիտորինգի է ենթարկել 2004թ. ԱՅԴ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի իրականացումը Շիրակի մարզի 19 նախապես ընտրված դպրոցներում: Մոնիտորինգին նախորդել է նախապես սահմանված չափորոշիչներով դպրոցների, ԱՅԴ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի ընտրությունը:

Ծրագրի իրականացման հիմնական փուլերն էին. ա/ առկա փաստաթղթերի ուսումնասիրություն, բ/ 2004թ. ընթացքում իրականացված ԱՅԴ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկատվության հավաքագրում, գ/ մոնիտորինգի ենթակա դպրոցների, ԱՅԴ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի ընտրություն, դ/ հավաքագրված տվյալների ճշտում և ե/ ծրագրի արդյունքների վերլուծություն և ամփոփում: Նշված փուլերում իրականացված գործողությունները մանրամասնորեն ներկայացված են սույն հրապարակման ***Ծրագրի մեթոդաբանությունը և իրականացումը*** բաժնում:

Այս ծրագիրը հանդիսանում է մարզային մակարդակում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպության կողմից ԱՅԴ իրականացման ընդգրկում որակական գնահատման առաջին փորձը: Չնայած նրան, որ ԱՅԴ-ով նախատեսված է քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունը, մինչ այժմ չի իրականացվել որևէ ծրագիր, որի ուշադրության կենտրոնում կլինեին ԱՅԴ փաստաթղթի Յավելված 9-ում (2003-2006թթ. ԱՅԴ իրականացման քաղաքականության հիմնական ուղղություններ) և ՀՀ կառավարության թիվ 100-Ն որոշմամբ սահմանված պատասխանատու կատարողների կողմից իրականացված միջոցառումների արդյունքները: Սա առավել ևս վճռորոշ է՝ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ «...Յուրաքանչյուր երկու տարին մեկ ԱՅԴ պետք է վերանայվի՝ հաշվի առնելով շահագրգիռ բոլոր կողմերի առաջարկությունները և մոնիտորինգի արդյունքները»:⁷ Նման գնահատումը կնպաստեր հանրակրթության ոլորտում ԱՅԴ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի օգտակարության և արդյունավետության բարձրացմանը: Ծրագիրը նաև քաղաքացիական հասարակության կառույցի (տվյալ դեպքում՝ ՏՀԿ/ԹԻ Հայաստանի) և կրթության ոլորտում ԱՅԴ միջոցառումների իրականացման համար պատասխանատու պետական մարմնի (ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության) միջև համագործակցության առաջին քայլն էր: Այն նաև օգնեց՝ գնահատելու դոնորական ծրագրերի ներդրումը հանրապետության հանրակրթական համակարգի իրավիճակի բարելավման գործում:

Ծրագրի իրականացման որոշակի փուլերում Շիրակի մարզի հասարակական կազմակերպությունների (հ/կ) ներգրավումը նպաստեց դպրոցների, որոնք ԱՅԴ կրթության ոլորտում միջոցառումների հիմնական թիրախներն էին, և այդ կազմակերպությունների միջև համագործակցությանը⁸: Տեղական հ/կ-ների ներկայացուցիչները, որոնք հանդես եկան որպես

⁷ Նույնը. էջ 170.

⁸ Այդ հասարակական կազմակերպություններն էին Մուշ 2 համայնքային կենտրոնը (Գյումրի), Խորան Արդը (Գյումրի), Համայնքային նախաձեռնությունների և քարոզչության կենտրոնը (Գյումրի), Սիրարփենին (Գյումրի), Կրթության ասպարեզը (Գյումրի), Քաղաքացիական ակտիվության լսարանը (Գյումրի) և Ամասիայի համայնքային կենտրոնը (Ամասիա):

ծրագրում ներգրավված դպրոցների ուսուցիչների և ծնողների հետ կազմակերպված ֆոկուսխմբային քննարկումների վարողներ, վերապատրաստվեցին են ապագայում դպրոցներին առնչվող մոնիտորինգային և գնահատման ծրագրեր անցկացնելու համար: Ծրագրի իրականացումը նպաստեց նաև տեղական հ/կ-

ների որոշակի կարողությունների և մասնագիտական որակների զարգացմանը: Մասնավորապես, նրանք սովորեցին անցկացնել ֆոկուսխմբային քննարկումներ, ինչպես նաև ավելի իրազեկ դարձան դպրոցական խնդիրներին և դրանց լուծմանն իրենց հնարավոր մասնակցությամբ: Վերջապես, աշխատելով մեկ ծրագրի շրջանակներում, այս հ/կ-ները հնարավորություն ստացան համագործակցել իրար հետ, որը կօգնի նրանց միավորել իրենց ուժերը և դրանով լսելի դարձնելու իրենց ձայնը:

ԾՐԱԳՐԻ ՄԵԹՈՂԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՈՒՄ

Ծրագրի մեթոդաբանության հիմքում ընկած են մասնակցային մոնիտորինգի մեթոդները, երբ մոնիտորինգն իրականացվում է քաղաքացիների կողմից իրենց նախաձեռնող խմբերի միջոցով, կամ էլ քաղաքացիական հասարակությունը ներկայացնող կառույցների, մասնավորապես հասարակական կազմակերպությունների, միջոցով: Այս դեպքում ՏԶԿ/ԹԻ Հայաստանը և տեղական հ/կ-ները հանդես եկան և՛ որպես պետական իշխանության մարմիններից տեղեկատվություն ստացող քաղաքացիների խումբ, և՛ որպես հայաստանյան քաղաքացիական հասարակությունը ներկայացնող միջնորդ մարմին, որը ԱՀՌԾ-ի կատարողականը գնահատելու նպատակով տեղեկատվություն ստանալու համար դիմեց Շիրակի մարզի բնակիչների որոշակի խմբերին: Բնակիչներից պահանջվող տեղեկատվությունը ստացվեց տվյալների ճշգրտման փուլում՝ միջնակարգ դպրոցի հետ կապված ծառայություններ (տվյալ դեպքում՝ կրթական) մատուցող (ուսուցիչներ և դպրոցների տնօրեններ) և այդ ծառայությունները ստացող (ծնողներ) հիմնական խմբերի ներկայացուցիչների հետ անցկացված ֆոկլուսմբային քննարկումների և հարցազրույցների միջոցով:

Ծրագրի իրականացումը սկսվեց փաստաթղթերի ուսումնասիրության փուլով (2005թ.-ի հունվար-փետրվար), որի ընթացքում ծրագիրն իրականացնող խումբը հավաքեց և վերլուծեց հանրակրթությանը և ԱՀՌԾ-ին վերաբերող 2003թ. երկրորդ կիսամյակում և 2004թ.-ին ընդունված իրավական ակտերը: Տվյալների հավաքագրման փուլում (2005թ. մարտ) ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությանը և դոնոր կազմակերպություններին հղված պաշտոնական հարցումների, ինչպես նաև Երևանում և Գյումրիում գտնվող դոնոր կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ անցկացված հարցազրույցների միջոցով հավաքվեց տեղեկատվություն ԱՀՌԾ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի մասին: Տվյալների մի մասը տրամադրեցին Շիրակի մարզպետարանի ֆինանսատնտեսական և սոցիալական զարգացման վարչությունը և Կրթության ազգային ինստիտուտի Շիրակի մասնաճյուղը: Ստացված տվյալների հիման վրա ընտրվեցին ԱՀՌԾ այն միջոցառումները և դոնորական ծրագրերը, որոնք պետք է մոնիտորինգի ենթարկվեին ծրագրի շրջանակներում: **Հավելված 1**-ի Աղյուսակ Ա-ում ներկայացված է ԱՀՌԾ ընտրված միջոցառումների ցանկը, իսկ Աղյուսակ Բ-ում՝ ընտրված դոնորական այն ծրագրերը, որոնք սկսվել, ավարտվել կամ ընթացքի մեջ են եղել 2004թ. ընթացքում:

Նախքան տվյալների ճշգրտում սկսելը՝ ծրագրի իրականացման խումբը, հիմնվելով նախապես որոշված երկու չափորոշիչների վրա, ընտրեց այն միջնակարգ դպրոցները, որտեղ պետք է անցկացվեր մոնիտորինգը: Այդ չափորոշիչներից առաջինն այն էր, որ ընտրված դպրոցների ընտրանքն իր մեջ պետք է ընդգրկեր Շիրակի մարզի բոլոր տարածաշրջանները և նրա մարզկենտրոն Գյումրի քաղաքը: Ըստ երկրորդ չափորոշիչի՝ յուրաքանչյուր տարածաշրջանից ընտրվեցին այն դպրոցները, որոնցում 2004թ. ընթացքում իրականացվել էին առավելագույն թվով ԱՀՌԾ միջոցառումներ և դոնորական ծրագրեր: Արդյունքում ընտրվեց 19 դպրոց՝ երեքական դպրոց մարզի հինգ տարածաշրջաններից յուրաքանչյուրից (բացի Ախուրյանի տարածաշրջանից, որտեղից ընտրվեց չորս դպրոց) և Գյումրի քաղաքից: Ծրագրի իրականացման

խմբի կարծիքով այս ընտրանքը կարող է ներկայացուցչական համարվել Շիրակի մարզի համար: Ընտրված դպրոցների ցանկը բերված է **Հավելված 2**-ում:

Հավաքագրված տվյալների ճշգրտումը կատարվեց 2005թ. մայիսի ընթացքում: Այս ծրագրում տվյալների ճշգրտման հիմնական նպատակը նախ պարզելն էր, թե արդյոք ընտրված միջոցառումները և դոնորական ծրագրերն իսկապես իրականացվել են ընտրված դպրոցներում, և, եթե այո, ապա *ինչ չափով* է ԱՅՌԾ միջոցառումների իրականացումը նպաստել ԱՅՌԾ հանրակրթության ոլորտի պաշտոնապես սահմանված խնդիրների և նպատակների (և առաջին հերթին կրթության որակի բարձրացման) իրականացմանը, ինչպես նաև *ինչ չափով* են դոնորական ծրագրերը նպաստել հանրակրթության ոլորտում ԱՅՌԾ միջոցառումների իրականացմանը:

Տվյալների ճշգրտման համար կիրառվել է երկու մեթոդ: Առաջինը, ընտրված յուրաքանչյուր դպրոցում ուսուցիչների և ծնողների հետ առանձին-առանձին կազմակերպվեցին ֆոկլուսխմբային քննարկումներ: Քննարկումներ վարողները Շիրակի մարզի այն հ/կ-ների ներկայացուցիչներն էին, որոնց հետ ՏԶԿ/ԹԻ Հայաստանը համագործակցել էր նախորդ ծրագրերի իրականացման ժամանակ: Նախքան այս փուլի սկսվելը նրանց հետ անցկացվեց կարճատև ուսուցում ֆոկլուսխմբային քննարկումների վարման վերաբերյալ: Ֆոկլուսային խմբերի մեծությունը տատանվում էր 6-ից մինչև 15 հոգի սահմաններում: Ծնողների խմբերն իրենց մեջ չէին ընդգրկում այն ծնողներին, որոնք միևնույն ժամանակ նաև այդ դպրոցների ուսուցիչներ էին: Մարդկային ռեսուրսների պակասի պատճառով աշակերտների հետ ֆոկլուսխմբային քննարկումներ չանցկացվեցին: Սակայն, ըստ ծրագիրն իրականացնող խմբի, այս բացն այնքան էլ վճռորոշ չէր, քանի որ ծնողների խմբերի անդամները բավականին իրազեկ էին դպրոցների հիմնախնդիրներից և ակտիվորեն դրանք քննարկում էին: Ֆոկլուսխմբերի քննարկումների հետ մեկտեղ ծրագրի իրականացման խմբի անդամներն փորձագիտական հարցազրույցներ անցկացրին ընտրված դպրոցների տնօրենների հետ:

Ուսուցիչների և ծնողների հետ ֆոկլուսխմբային քննարկման և տնօրենների հետ հարցազրույցների ժամանակ տրված յուրաքանչյուր հարց համապատասխանում էր ԱՅՌԾ մեկ միջոցառմանը (տես հաջորդ բաժնում): Բացի այդ, մասնակիցներին հարց տրվեց իրենց դպրոցներում իրականացված դոնորական ծրագրերի վերաբերյալ: Հարցերի քանակը տարբեր դպրոցներում տարբեր էր՝ կախված տվյալ դպրոցում իրականացված ԱՅՌԾ միջոցառումների քանակից⁹:

Տվյալների հավաքագրման ժամանակ ծրագրի իրականացման խումբը պարզել էր, թե ընտրված յուրաքանչյուր դպրոցում ԱՅՌԾ ինչ միջոցառումներ էին իրականացվել 2004թ.: Ելնելով դրանից՝ յուրաքանչյուր հարց կազմված էր երկու կոնցեպտուալ մասից: Առաջին մասը նպատակ ուներ պարզելու ընտրված դպրոցում ԱՅՌԾ տվյալ միջոցառման կամ դոնորական ծրագրի

⁹ Ելնելով իրենց բնույթից՝ ԱՅՌԾ միջոցառումների մի մասն իրականացվում է կամ նախատեսված է իրականացնել հանրապետության բոլոր դպրոցներում (օրինակ, ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացումը կամ «Տարվա լավագույն ուսուցիչ» մրցույթը): Այլ միջոցառումներ, ինչպիսիք են, օրինակ, դպրոցների շենքերի վերանորոգումը կամ նրանց սեղան-նստարանների հատկացումն, իրականացվում է նախապես ընտրված այն դպրոցներում, որոնցում դրանց կարիքը առկա է:

իրականացման փաստը: Հարցի երկրորդ մասի նպատակն էր վեր հանել, թե որքանով էր տվյալ միջոցառումը նպաստել նրա նպատակի իրականացմանը կամ տվյալ դոնորական ծրագրի օգտակարության աստիճանը:

Ֆոկուսխմբային քննարկման և հարցազրույցների հարցաթերթիկների փորձարկման արդյունքում, որը տեղի ունեցավ 2005թ. մայիսի 5-ին Գյումրու թիվ 19 դպրոցում, ծրագրի իրականացման խումբը հստակեցրեց ծնողներին, ուսուցիչներին և տնօրեններին տրվելիք հարցերը: Նկատի առնվեց նաև այն հանգամանքը, որ ծնողները հնարավոր է չկարողանային պատասխանել ԱՅՈԾ մի շարք միջոցառումներին առնչվող հարցերին (օրինակ, ուսուցիչների վերապատրաստումը, լավագույն ուսուցչի ամենամյա հանրապետական մրցույթը և այլն): Այդ իսկ պատճառով ծնողներին տրվեցին ավելի քիչ թվով հարցեր: Բացի այդ, ծնողներին առաջարկվում էր ընդհանուր գծերով գնահատել իրենց երեխաների ուսուցիչների աշխատանքը, որից հետո նրանց պատասխանները վերլուծվում էին՝ հաշվի առնելով ուսուցիչների պատասխանները ԱՅՈԾ որոշակի միջոցառման վերաբերյալ: Ուսուցիչներին և տնօրեններին տրված հարցերը համարյա համընկնում էին, բացառությամբ տարվա լավագույն տնօրենի ամենամյա հանրապետական մրցույթի վերաբերյալ հարցի, որը տրվում էր միայն տնօրեններին:

Ֆոկուսխմբային քննարկումների և հարցազրույցների ավարտից հետո քննարկումներ վարողները և ծրագրի իրականացման խմբի անդամները վերծանեցին քննարկումների և հարցազրույցների տեքստերը և պատրաստեցին դրանց համակարգչային ֆայլերը, որից հետո վերլուծության ենթարկվեց դրանց բովանդակությունը: Վերլուծության ժամանակ շեշտը դրվել էր երկու հիմնական թեմաների վրա: Դրանք էին. ա/ ընտրված դպրոցներում ԱՅՈԾ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի իրականացման հաստատումը, և բ/ այն բանի որակական գնահատումը, թե իրականացված քայլերը որքանով են նպաստել այդ միջոցառումների պաշտոնապես սահմանված նպատակների/խնդիրների իրականացմանը: Գնահատումը հիմնված է եղել մասնակից երեք խմբերի, այն է՝ ուսուցիչների, ծնողների և տնօրենների կարծիքների համեմատական վերլուծության վրա:

ԾՐԱԳՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Ինչպես արդեն նշվել է, ծրագրի իրականացման խումբը ոչ միայն ճշգրտում էր մոնիտորինգի համար ընտրված համապատասխան միջոցառման իրականացումը տվյալ դպրոցում, այլև գնահատում էր, թե դրա իրականացումը որքանով է նպաստել այդ միջոցառման նպատակի իրագործմանը: Ծրագրի արդյունքների ներկայացված նկարագրությունը դասակարգված է ըստ ԱՅՈԾ միջոցառումների և դոնորական ծրագրերի: Մասնակից բոլոր խմբերի (ուսուցիչներ, ծնողներ և տնօրեններ) կարծիքները յուրաքանչյուր միջոցառման կամ դոնորական ծրագրի վերաբերյալ վերլուծվել են և համեմատվել իրար հետ:

ա/ Ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացում

Ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացումը հանդիսանում է հանրակրթության համակարգին հատկացվող հանրային ծախսերի երկու առաջնայնություններից մեկը (մյուսը որակավորման բարձրացումն է և վերապատրաստումը) ԱՅՈԾ-ի կրթական ոլորտում¹⁰: Այն դիտվում է որպես կրթության որակի բարձրացման նախապայման: 2004թ. ուսուցիչների աշխատավարձերն աճեցին և կազմեցին միջին հաշվով 30,600 դրամ կամ 70 տոկոսով ավելի, քան 2003թ., երբ այն կազմում էր ընդամենը 18,600 դրամ:

Ընտրված բոլոր դպրոցներում և՛ ուսուցիչները, և՛ տնօրենները *աշխատավարձերի բարձրացման* փաստը: Միևնույն ժամանակ, հիմնվելով ֆոկլորսխմբային քննարկումներին մասնակցող ուսուցիչների մեծամասնության կարծիքների վրա, վեր հանվեց այն իրողությունը, որ *աշխատավարձերի բարձրացումը չափ քիչ կամ ոչ մի ազդեցություն չի ունեցել կրթության որակի վրա*: Այս կարծիքն առավել գերիշխող էր ուսուցիչների և ծնողների շրջանում, ըստ որոնց կրթության որակը համեմատած նախորդ տարիների հետ չի փոխվել: Ակնհայտ է, որ, և դա ակնկալվում էր, որ մասնակիցներից և ոչ մեկը չնշեց աշխատավարձերի բարձրացման և կրթության որակի միջև բացասական պատճառահետևանքային կապի մասին:

Ուսուցիչների մեծամասնության կողմից տրված պատասխաններից երևում է, որ կրթության որակն ավելի շատ կախված է այլ գործոններից, քան աշխատավարձերի չափերից: Ինչպես շատ ուսուցիչներ նշում էին, աշխատավարձերի և կրթության որակի միջև պատճառահետևանքային կապի բացակայությունը մասամբ կարելի է բացատրել նրանով, որ նույնիսկ բարձրացված աշխատավարձն ի վիճակի չէ բավարարելու նրանց նվազագույն կենսական պահանջումները: Ինչպես ուսուցիչներից մեկը նշեց «...թող վճարեն մեզ 300 դոլար, այն ժամանակ դուք եկեք, նոր կխոսենք կրթության որակի մասին:» Ուսուցիչների աշխատավարձերի նույնիսկ ներկա մակարդակը (պաշտոնապես միջին աշխատավարձը 2005թ. հունվարի 1-ի դրությամբ կազմում էր 50,000 դրամ) զգալիորեն ցածր է այն մակարդակից, որը նշվում էր ուսուցիչների կողմից քննարկումների ժամանակ (200-ից 300 ԱՄՆ դոլար): Արդյունքում ուսուցիչները, մանավանդ գյուղական բնակավայրերում, ստիպված են ավելի շատ մտածել ծայրը ծայրին հասցնելու, քան

¹⁰ Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր. էջ 121-122

թե իրենց ազատ ժամանակն օգտագործելու՝ ինքնակրթությամբ զբաղվելու կամ իրենց մանկավարժական գիտելիքներն ու հմտությունները կատարելագործելու մասին:

Որպես աշխատավարձերի և կրթության որակի միջև կապի բացակայության մեկ այլ պատճառ նշվում էր ուսուցիչների մտայնությունը: Ուսուցիչների մեծ մասը նշում էր, որ «...իսկական ուսուցիչը չպետք է ուշադրություն դարձնի աշխատավարձի վրա:» Ինչպես ուսուցիչներից մեկն ասաց. «Եթե ուսուցիչն աշխատել է 1990-ական թվականներին, երբ վիճակն ավելի վատ էր, ուրեմն հիմա էլ կշարունակի աշխատել:» Սակայն մեծ թվով ուսուցիչներ դրական են գնահատել իրենց աշխատավարձերի բարձրացումը, համարելով այն որպես իրենց նյութական վիճակի բարելավմանն ուղղված առաջին քայլը: Հայտնվում էր նաև այն կարծիքը, որ աշխատավարձերի բարձրացումը ավելի շատ իր դրական ազդեցությունն ունեցավ ուսուցչի պատասխանատվության զգացման, քան թե կրթության որակի վրա: Ուսուցիչները դարձան ավելի կարգապահ, նվազեց բացակայությունների թիվը: Այնուամենայնիվ, շատերը նշում էին, որ դրա պատճառն ավելի շուտ այն է, որ այժմ ուսուցիչները պարզապես վախենում են կորցնել իրենց աշխատանքը, քանի որ նրանք վկա դարձան իրենց գործընկերների լայնամասշտաբ կրճատումներին, որոնք 2003-04 թվականներին հանրակրթության ոլորտում իրականացված օպտիմալացման արդյունքներից էին:

Որպես կրթության որակի վրա բացասաբար ազդող կարևոր գործոն ուսուցիչների կողմից նշվում էին դպրոցների վատ շենքային պայմանները և նրանցից շատերում ջրմուղ-կոյուղու բացակայությունը: Ինչպես ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Եթե խոսվում է կրթական որակի բարձրացման մասին, ուրեմն անենաառաջին հերթին պետք է դպրոցի պայմանները բարելավվեն, մեր դպրոցում նույնիսկ սանհանգույց չունենք:» Շատ ուսուցիչներ նշում էին անհրաժեշտ դիդակտիկ նյութերի, նույնիսկ դասագրքերի բացակայության մասին:

Միևնույն ժամանակ, ուսուցիչները հաճախ նշում էին, որ կրթության որակի վրա ազդող գործոնները պետք է փնտրել նաև դպրոցից դուրս: Շատ ընտանիքների ծանր տնտեսական պայմաններն անհնարին են դարձնում նրանց երեխաների կրթության շարունակումը բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում: Արդյունքում աղքատ ընտանիքների տաղանդավոր շատ երեխաներ, որոնք լավ էին սովորում դպրոցում, կորցնում են լավ աշակերտ լինելու իրենց մոտիվացիան: Ուսուցիչներից մեկն ասաց. «Ենթադրենք կրթության որակը բարձր է և աշակերտը դպրոցն ավարտում է գերազանց գնահատականներով և նա ցանկանում է շարունակել իր ուսումը: Սակայն ծանր սոցիալական պայմանների պատճառով նա չի կարողանում շարունակել իր ուսումը: Մեր դպրոցում մենք այդպիսի շատ աշակերտներ ունենք, որոնք փող չունենալու պատճառով չկարողացան շարունակել իրենց ուսումը:» Շատ ուսուցիչներ պնդում էին, որ երեխաների մոր սերունդը ցանկություն չունի սովորելու, նրանք տեսնում են, որ հաջողությունն ուղեկցում է ոչ թե նրանց, ովքեր ունեն ավելի շատ գիտելիքներ կամ հմտություններ, այլ նրանց, ովքեր ունեն հարուստ և ազդեցիկ ծնողներ: Նրանք նաև տեսնում են, որ անձնական կամ բարեկամական կապերը, և ոչ թե գիտելիքն է վճռորոշը աշխատանքի տեղավորվելու համար: Վերջապես, ուսուցիչների կարծիքով կրթության որակը տուժում է նաև նրանից, որ այն բարձրդասարանցիներն, ովքեր մտադիր են շարունակել իրենց ուսումը բուհերում, պարապում են

դասուցույցների մոտ այն առարկաները, որոնցից նրանք ընդունելության քննություններ են հանձնելու իրենց նախընտրած բուհերում, և համարյա չեն հաճախում դասերին:

Ծնողների հետ ֆոկուսմթային քննարկումները ինչ-որ չափով հաստատում են այն դրույթը, որ ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացումը առայժմ քիչ է ազդել կամ ընդհանրապես չի ազդել կրթության որակի վրա: Միայն մեկ դպրոցում (Արթիկի թիվ 3) որոշ ծնողներ պնդեցին, որ «երբ ուսուցիչների աշխատավարձը հասնի 200 դոլարի, այն ժամանակ էլ անհրաժեշտություն չի լինի երեխաներին տալ մասնավոր պարապմունքների:» Նույն դպրոցի շատ ծնողներ նշում էին, որ աշխատավարձերի ներկա մակարդակը ավելի քան բավարար է, քանի որ ձմռանը դասաժամերը 45 րոպեից կրճատվում են մինչև 15-20 րոպե, բայց ուսուցիչները շարունակում են ստանալ միևնույն աշխատավարձը: Ադիսի գյուղական դպրոցում ծնողներից մեկն առաջարկեց ուսուցչի աշխատավարձը կապել լավ սովորող աշակերտների թվի և բոլոր աշակերտների թվի հարաբերակցության հետ:

Միևնույն ժամանակ, ծնողները, հատկապես գյուղական շրջաններում, բավարարված էին իրենց երեխաների ուսուցիչների մասնագիտական մակարդակից, մանավանդ, ինչպես նրանք էին նշում, եթե հաշվի առնենք ուսուցիչների ցածր աշխատավարձերը և նրանց նյութական դժվարին պայմանները: Նրանք նաև նշում էին այն փաստը, որ չնայած ուսուցիչներն ունեն մասնագիտական լավ մակարդակ, նրանցից ոչ բոլորն են հասկանում երեխաների հոգեբանությունը: Հեռավոր գյուղերի շատ դպրոցներում առկա է մասնագետ ուսուցիչների պակաս: Որոշ ծնողներ բողոքում էին դասագրքերի ցածր որակից՝ պնդելով, որ այն կրթության որակի վրա ազդող հիմնական գործոնն է: Ծնողների կարծիքով կրթության որակի վրա բացասաբար ազդող գործոններից մեկն էլ դիդակտիկ և ուսուցողական այլ օժանդակ նյութերի պակասն է: Որպեսզի երեխաները հասկանան այնպիսի առարկաներ, ինչպիսիք են ֆիզիկական կամ քիմիան, անհրաժեշտ են լաբորատոր փորձեր, սակայն դպրոցների մեծ մասում այդպիսի լաբորատորիաներ չկան: Ավելին, որոշ դպրոցներում այդ լաբորատորիաներն օպտիմալացման արդյունքում վերացան, քանի որ լաբորատոր ասիստենտները կրճատվեցին:

Հեռավոր գյուղերի որոշ դպրոցներ, որտեղ առկա էր որակյալ ուսուցիչների պակաս, օգտվեցին օպտիմալացման արդյունքում հիմնականում քաղաքային դպրոցներից կրճատված ուսուցիչներին այդ գյուղերի դպրոցները գործուղելու պետական ծրագրից (ավելի մանրամասն տես ստորև): Այժմ, ինչպես նշում էին այդ դպրոցների աշակերտների ծնողները, իրենց երեխաներին դասավանդում են որակյալ ուսուցիչներ:

Կրթության որակի վրա ազդող և կրթության ոլորտի համար յուրահատուկ գործոններից ծնողները նշում էին ձմռանը դասասենյակների անբավարար ջեռուցումը («Եթե դասասենյակը նորմալ չի ջեռուցվում, ապա ինչ կարելի է ասել կրթության որակի մասին:»), իսկ որոշ դեպքերում՝ թոշակի տարիքի բարձրակարգ ուսուցիչների ստիպողական կրճատումը¹¹:

Տրված հարցերին բավականին խորաթափանց պատասխաններ տվեցին

¹¹ Ռացիոնալացման միջոցառումներից մեկը հանդիսանում է թոշակի տարիքի հասած ուսուցիչներին թոշակի ուղարկելը:

ընտրված դպրոցների տնօրենները: Ընդհանուր առմամբ, տնօրեններն ընդունում էին, որ ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացումն ունեցավ դրական ազդեցություն: Օրինակ, ներկայումս նվազել է նրանց բացակայությունների քանակը, որն ակնհայտորեն դրական է ազդում կրթության որակի վրա: Բացի այդ, ավելի բարձր աշխատավարձերի պարագայում ավելի հեշտ է ուսուցիչներից պահանջել ավելի որակյալ աշխատանք: Շատ տնօրեններ նշում էին, որ աշխատավարձերի բարձրացումը հնարավորություն տվեց լուծելու ուսուցիչների սոցիալական հիմնախնդիրների մի մասը, որը նույնպես ունեցավ իր դրական ազդեցությունը կրթության որակի վրա: Սակայն, ինչպես և ուսուցիչների դեպքում, տնօրենները նույնպես նշում էին, որ աշխատավարձերի նույնիսկ ներկա մակարդակը հեռու է բավարարելու ուսուցիչների սոցիալական կարիքները՝ հաշվի առնելով գների ներկայիս մակարդակը:

Միևնույն ժամանակ, ուսուցիչների նման տնօրեններն էլ ունեին լուրջ վերապահումներ աշխատավարձերի բարձրացման և կրթության որակի միջև հստակ պատճառահետևանքային կապի վերաբերյալ: Ինչպես նշեց տնօրեններից մեկը. «...Աշխատավարձերի բարձրացումը դժվար թե բերի կրթության որակի բարձրացմանը, քանի որ կան ուսուցիչներ, որոնք ոչ իրենց կոչմամբ, և ոչ էլ կրթությամբ մանկավարժներ չեն, և, հետևաբար, ինչքան էլ նրանց վճարես, միևնույն է նրանց ուսուցման մակարդակը չի լավանա:» Կրթության որակի մասին խոսելիս տնօրենները նշեցին նաև այնպիսի գործոններ, որոնք, իրենց կարծիքով, ավելի վճռորոշ ազդեցություն ունեն կրթության որակի վրա, քան թե աշխատավարձերի բարձրացումը: Որոշ այդպիսի գործոններ ավելի կապված են երկրի ընդհանուր սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի հետ, մյուսները՝ ուղղակիորեն առնչվում են հանրակրթության համակարգի ներկա վիճակին: Ակնհայտ է, որ այդ երկու տեսակի գործոններն իրար հետ փոխկապակցված են:

Հեռավոր գյուղերի որոշ դպրոցների տնօրեններ փորձում էին հասկանալ իրենց մոտ աշխատող թոշակի տարիքի կամ ոչ մասնագետ, բայց որակյալ ուսուցչի այլ տեղից (հիմնականում Գյումրիից) եկած ուսուցչով փոխարինման իմաստը: Այս դեպքում պետությունը ծախսում է լրացուցիչ միջոցներ պետական բյուջեից¹², այն դեպքում երբ պետական զգալի միջոցներ կտնտեսվեին, եթե տեղում աշխատող ուսուցիչներին չկրճատեին: Որոշ տնօրեններ նշում էին հանրակրթության համակարգում վերջին շրջանում իրականացված փոփոխությունների ևս մեկ չնախատեսված հետևանք, որը բացասաբար ազդեց կրթության որակի վրա: Քանի որ ներկայումս դպրոցների մեծ մասը (բացի պաշտպանվածներից) ֆինանսավորվում է ըստ աշակերտների թվի՝ քաղաքներում կամ մեծ գյուղերում (որտեղ կան մեկից ավելի դպրոցներ) շատ դպրոցներ որոշ դեպքերում կիրառում են աշակերտներին գրավելու անազնիվ մեթոդներ՝ ավելացնելու համար իրենց դպրոցներում սովորող աշակերտների թվաքանակը, և դրանով ստանալով ավելի շատ ֆինանսավորում պետական բյուջեից: Ըստ Մարալիկի դպրոցներից մեկի տնօրենի՝ «...երբ դու փորձում ես ավելի խիստ լինել աշակերտների նկատմամբ, նրանք (այդ աշակերտների ծնողները – *Ծանոթ. հեղինակի*) սպառնում են իրենց երեխաներին տեղափոխել այլ դպրոց, որտեղ ավելի հեշտ է բարձր գնահատականներ ստանալը»: Ակնհայտ է, որ դրանից կրթության որակը տուժում է: Վերջապես տնօրենները նշում էին նորավարտ ուսուցիչների ցածր մակարդակը: Ըստ նրանց,

¹² Տես ՀՀ կառավարության 2003թ. սեպտեմբերի 25-ի թիվ 1412-Ն որոշումը:

ներկայումս լուրջ հիմնահարց է դարձել նաև բուհերում, մանավանդ մանկավարժական, կրթության որակի բարելավումը, քանի որ նրանց շրջանավարտները շատ վատ են պատրաստված:

Ուսուցիչների և ծնողների նման տնօրենները նույնպես գտնում են, որ երկրում ներկա ծանր սոցիալ-տնտեսական պայմանները և ընդհանուր բարոյահոգեբանական մթնոլորտը լուրջ բացասական ազդեցություն են գործում կրթության որակի վրա (տնօրեններից մեկի խոսքերով «...այս պայմանները մարդկանց հետ են վարժեցրել աշխատելու»): Շատ տնօրեններ գտնում են, որ աշակերտները լավ սովորելու ցանկություն չունեն: Այդ ցանկությունն էլ ավելի է թուլանում, երբ նրանք տեսնում են, որ բարձր գնահատականներ ավելի հեշտ է ստանալ մեկ դպրոցից մեկ այլ դպրոց տեղափոխվելով (հիշենք Մարալիկի դպրոցներից մեկի տնօրենի բերած օրինակը): Տնօրենները նաև նշում էին, որ աշակերտները, մանավանդ բարձր դասարաններում, դարձել են ավելի պրագմատիկ: Նրանք սովորում են, ընդ որում հիմնականում կրկնուսուցույցների մոտ, միայն այն առարկաները, որոնցից նրանք պետք է ընդունելության քննություններ հանձնեն իրենց նախընտրած բուհերն ընդունվելու համար: Արդյունքում, բարձր դասարաններում միայն շատ քիչ քվով աշակերտներ են հաճախում դասերի, և նրանց մեծ մասը բացակայում է դասերից:

Բ/ Ուսուցիչների որակավորման բարձրացման և վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպում

Հայաստանի ուսուցիչների մասնագիտական մակարդակը կարիք ունի լուրջ բարելավման և դա նշված է նաև ԱՀՌԾ փաստաթղթում¹³: Այդ նպատակին հասնելու համար նրանց պետք է ներգրավել որակավորման բարձրացման և վերապատրաստման դասընթացներում: Այս միջոցառման պաշտոնական նպատակն է կրթության որակի բարձրացումը: ԱՀՌԾ շրջանակներում ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը պլանավորում է վերապատրաստել 35000 ուսուցիչ: Նախարարությունից ստացված տվյալների համաձայն 2004թ. վերապատրաստվել է նրանց 8-9 տոկոսը:

Սույն ծրագրի շրջանակներում անցկացված փաստաթղթերի ուսումնասիրության արդյունքների համաձայն 2004թ. ընթացքում անցկացված դասընթացները կազմակերպվել են կամ պետական մարմինների (պետական բյուջեից հատկացված միջոցների հաշվին), կամ էլ տեղական կամ միջազգային կազմակերպությունների կողմից պետական մարմինների հետ համագործակցելով: Իրականացվել է պետական ֆինանսավորմամբ դասընթացների չորս տեսակ. երկարաժամկետ դասընթացներ 90-ից մինչև 120 ժամ տևողությամբ (մասնակցել է 2500 ուսուցիչ), կարճատև դասընթացներ 30-ից 45 ժամ տևողությամբ (4300 ուսուցիչ), առարկայական սեմինարներ (6350 ուսուցիչներ) և խմբային կամ անհատական խորհրդատվություններ (ստացել է 13000 ուսուցիչ): Դասընթացներն իրականացվել են ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության

¹³ *Աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր*. էջ 121.

Կրթության ազգային ինստիտուտի կողմից մշակված ծրագրերի հիման վրա: Դասընթացների մասնակիցները դրանց ավարտին հանձնել են քննություններ և ստացել համապատասխան վկայագրեր: Հատուկ ուշադրության առարկա է եղել ուսուցման նոր մեթոդների հետ ծանոթացումը: Բացի այդ, շատ դեպքերում օգտագործվել են միջազգային հասարակական կազմակերպությունների կողմից կիրառվող մեթոդները, որի նպատակով դասընթացներ անցկացնող փորձագետներն իրենք անցել են համապատասխան ուսուցում:

Միաժամանակ նախարարության կողմից մշակված կամ նրա կողմից հաստատված որոշ դասընթացներ կազմակերպվել և անցկացվել են մի շարք կազմակերպությունների ֆինանսական աջակցությամբ: Դրանցից են.

- Հայ առաքելական եկեղեցու աջակցությամբ Շիրակի, Վայոց Ձորի և Սյունիքի մարզերի 760 ուսուցիչների վերապատրաստումը «Կրոնի պատմություն» առարկայի գծով,
- «Հայաստանի պատանեկան նվաճումներ» հ/կ-ի հետ համագործակցությամբ իրավունքի առարկայաշարի (Պետություն և իրավունք, Քաղաքացիական կրթություն և Մարդու իրավունքներ) գծով 500 ուսուցիչների վերապատրաստում,
- ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ի հետ համագործակցությամբ «Կյանքի հմտություններ» առարկայի գծով 100 փորձնական դպրոցներից 250 ուսուցիչների վերապատրաստում,
- ԱՅԲԵՔՍ-ի համագործակցությամբ ինտեգրացված առարկաների գծով միջին դպրոցի 250 ուսուցիչների վերապատրաստում,
- Կրթության ազգային ակադեմիայի (AED) աջակցությամբ քաղաքացիական կրթության ուսումնական փորձնական ծրագրի գծով 80 ուսուցիչների վերապատրաստում,
- Համաշխարհային Բանկի և հայաստանի սոցիալական ներդրումների հիմանդրամի աջակցությամբ Երևանի և մարզերի դպրոցների 341 տնօրենների և դպրոցական խորհուրդների 2100 անդամների վերապատրաստում,
- ՀՀ պաշտպանության նախարարության հետ համագործակցությամբ ռազմագիտության ուսուցիչների վերապատրաստում:

Նշված դասընթացների արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով ուսուցում անցկացնողները (ներառյալ մարզերից ներգրավված ոչ լրիվ դրույքով աշխատող 70 հոգի) իրենք անցան վերապատրաստում և մասնակցեցին այդ նպատակով կազմակերպված սեմինարներին, ինչպես նաև ստացան դրա համար մշակված անհրաժեշտ ուսուցողական նյութեր: Ի տարբերություն նախորդ տարիների՝ 2004թ. էապես ավելացավ Երևանից դուրս անցկացված դասընթացների թիվը, և արդյունքում վերապատրաստման դասընթացներ անցածների 70 տոկոսը մարզերից էր:

Ինչպես և ԱՀՌԾ նախորդ միջոցառման (ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացում), այս դեպքում ևս քննարկումների մասնակից ուսուցիչները և տնօրենները հաստատեցին դասընթացների անցկացման փաստը: Միևնույն ժամանակ դրանց որակի, օգտակարության և կրթության որակի բարձրացմանը նպաստելու վերաբերյալ կարծիքները տարբեր էին: Վերլուծելով ուսուցիչների պատասխանները՝ կախված դասընթացի թեմաներից կարելի է իրարից

տարբերակել տարբեր մոտեցումներ: Ընդհանուր առմամբ այդ թեմաները կարելի է դասակարգել երեք տեսակի: Առաջինը վերապատրաստման այն դասընթացներն են, որոնք վերաբերում են դպրոցական ծրագրերում վերջին տարիներին ընդգրկված նոր առարկաներին, մասնավորապես տնտեսագիտությանը, քաղաքացիական կրթությանը, կրոնի պատմությանը, մարդու իրավունքներին, կյանքի հմտություններին, կիբերնետիկային և այլն: Վերապատրաստման դասընթացների երկրորդ տեսակն իր մեջ ներառում է ուսուցման նոր, մասնավորապես ինտերակտիվ, մեթոդների ծանոթացումը: Եվ վերջապես, երրորդ տեսակը ուսուցիչների կողմից դասավանդվող իրենց հիմնական առարկաների գծով վերապատրաստումն է որակավորման բարձրացումը՝ կապված վերջին տարիներին դպրոցական ծրագրերում իրենց առարկաների հետ կապված փոփոխությունների հետ:

Նոր առարկաների գծով վերապատրաստում անցած համարյա բոլոր ուսուցիչները գտնում էին, որ դրանք ունեցել են դրական ազդեցություն, չնայած նրանք նաև նշում էին որոշ հիմնահարցեր: Նախ, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայկական մանկավարժական բուհերը մինչև այժմ չունեն այնպիսի ֆակուլտետներ, որոնցում այդ նոր առարկաների գծով պատրաստեն մանկավարժներ և այդ նոր առարկաները դասավանդվում են այլ առարկաներ դասավանդող ուսուցիչների կողմից, ավելի արդյունավետ կլիներ անցկացնել ավելի երկարատև դասընթացներ և դրանք պարբերաբար կրկնել: Ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Հնարավոր չէ հինգ տարվա համար նախատեսված կուրսն անցնել հինգ օրում»: Իմիջիայլոց, ծրագրի իրականացման խմբի անդամներն այս հարցը քննարկեցին Շիրակի մարզում «Հայաստանի պատանեկան նվաճումներ» հ/կ-ի ներկայացուցչի հետ: Կազմակերպությունը մարզում կազմակերպել և անցկացրել էր դասընթացներ իրավունքի առարկայաշարի գծով (տես ավելի վաղ այս բաժնում), իսկ մինչ այդ՝ նմանատիպ դասընթացներ տնտեսագիտության գծով: Նա նշեց, որ ներկայումս իրենց կազմակերպությունը առաջ է տանում Երևանի և Գյումրու մանկավարժական համալսարաններում այդ նոր առարկաների գծով ֆակուլտետներ բացելու գաղափարը:

Որոշ ուսուցիչներ նշում էին, որ նրանց ծանրաբեռնվածությունն էլ ավելի մեծացավ, քանի որ այդ առարկաները նոր էին իրենց համար: Ուսուցիչներից մեկը նկատեց «Մենք ծախսում ենք լրացուցիչ ժամանակ այդ առարկաները հասկանալու և դրանց դասերին նախապատրաստվելու համար»: Նա նաև ավելացրեց, որ աշակերտները նույնպես չեն ձգտում սովորել այդ նոր առարկաները՝ դիտելով դրանք որպես «լրացուցիչ բեռ իրենց ուսերին»:

Մեկ այլ թերություն է համապատասխան ուսուցողական նյութերի, ինչպես նաև այնպիսի օժանդակ նյութերի պակասը, ինչպիսիք են պլակատները, ձեռնարկները, պրոեկտորները, մարկերները և այլ պարագաներ: Յուրահատուկ հիմնախնդիր է համակարգիչների բացակայությունը համակարգչային գիտություն դասավանդելու համար: Ինչպես նշեց ուսուցիչներից մեկը, շատ ավելի մեծ թվով համակարգիչներ է պետք տեղադրել դպրոցներում, որպեսզի հնարավոր լինի աշակերտներին դարձնել համակարգչի վերաբերյալ համապատասխան գիտելիքներ ունեցող օգտագործողներ: Նա նաև նշեց, որ համակարգչային վերապատրաստման դասընթացները տալիս են միայն ընդհանուր պատկերացումներ համակարգչի մասին: Դրանք չեն տալիս համակարգչի հետ աշխատելու իրական հմտություններ ու նաև չեն սովորեցնում, թե

ինչպես օգտագործել համակարգիչը: Արդյունքում դասընթացների արդյունավետությունն էապես ընկնում է:

Էլ ավելի հակասական էին ուսուցիչների կարծիքները ուսուցման նոր մեթոդների հետ ծանոթացմանն ուղղված վերապատրաստման դասընթացների վերաբերյալ: Դրական կարծիքների հետ մեկտեղ շատ ուսուցիչների կողմից հաճախ հնչում էին նաև քննադատական մտքեր: Որոշ դեպքերում ուսուցիչների ֆոկլուսային խմբերի վարողները լրացուցիչ հարցեր տալու միջոցով պարզում էին, որ շատ ուսուցիչներ, վերադառնալով այդ դասընթացներից, շարունակում էին դասավանդել նախկին ձևերով առանց որևէ բան փոխելու:

Քննադատության հիմնական կետն այն էր, որ հայաստանյան դպրոցներն իրենց մեծամասնությամբ ներկա դրությամբ ոչ բարոյապես, և ոչ էլ նյութապես պատրաստ չեն ներդնելու այդ մեթոդները: Ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Սա է մեր բարեփոխումների հիմնական թերություններից մեկը: Փոխանակ սկզբից ստեղծելիս այդ բարեփոխումների համար անհրաժեշտ բազա, և ապա այդ բազայի վրա իրականացնելիս դրանք, իշխանություններն արեցին հակառակը»:

Դպրոցների շենքային և նյութական այլ պայմանները (դասասենյակների չափերը, ջեռուցման հետ կապված վիճակը, ուսուցողական նյութերի պակասը, շատ դպրոցներում լաբորատորիաների բացակայությունը և այլն) հիմնահարցի մի մասն է: Հիմնահարցի մյուս մասը նոր մեթոդների համապատասխանեցումն է գոյություն ունեցող դպրոցական ծրագրերին: Ըստ որոշ ուսուցիչների, ուսուցման նոր, մասնավորապես ինտերակտիվ, մեթոդների ներմուծումը պահանջում է դպրոցական ծրագրերի, ինչպես նաև ներկայումս գործող ուսման գործընթացի կազմակերպման լուրջ փոփոխություններ: Այն նաև ուսուցիչներից պահանջում է որոշակի նոր, մանավանդ այնպիսի հմտությունների տիրապետում, որոնք անհրաժեշտ են դասադպրոցների մեջ դասարանի բոլոր աշակերտներին ներգրավելու, ինչպես նաև դասարանում կարգապահությունն ապահովելու համար: Շատ ուսուցիչների պնդմամբ այս մեթոդների կիրառումը երեխաներին չի տալիս հիմնավոր գիտելիքներ:

Այլ հիմնախնդիրների շարքում ուսուցիչները նշում էին նաև կազմակերպչական որոշ անհարթությունների առկայությունը, մանավանդ պետության կողմից ֆինանսավորվող դասընթացների կազմակերպման ժամանակ: Նրանց ասելով միշտ չէ, որ ապահովվում էր մասնակիցների (ներառյալ նաև Երևանից ժամանած ուսուցանողներին) տեղափոխումը դասընթացների անցկացման վայրը կամ չէին փոխհատուցվում ուսուցիչների տրասպորտային ծախսերը: Վերջապես, ըստ որոշ ուսուցիչների, որոշ դեպքերում այս դասընթացներն անցկացվում էին ձևականորեն և նրանց մասնակիցներին ոչինչ չէին տալիս:

Ինչ վերաբերում է նախկինից պահպանված առարկաների հետ կապված դասընթացներին, ապա, ինչպես նշում էին ուսուցիչները, ամեն ինչ, որոշ փոփոխություններով հանդերձ, հիմնականում մնացել է այնպես, ինչպես խորհրդային ժամանակներում էր: Նրանց մի մասի պնդմամբ այդ դասընթացները կարող են օգտակար լինել միայն այն ուսուցիչների համար, ովքեր օպտիմալացման արդյունքում այժմ դասավանդում են նաև այնպիսի առարկաներ, որոնք

նախկինում չէին դասավանդել (օրինակ, երբ պատմության ուսուցիչը ներկայումս դասավանդում է նաև աշխարհագրություն):

Ծնողների հետ վերապատրաստման ուղղակիորեն առնչվող հարցեր չեն քննարկվել: Ինչ վերաբերում է տնօրեններին, ապա նրանց գերակշիռ մեծամասնությունը դրականորեն է գնահատել վերապատրաստման դասընթացները, պնդելով, որ դրանք իսկապես դրականորեն են ազդել կրթության որակի վրա: Սակայն որոշ դեպքերում տնօրեններն իրենց դժգոհությունը հայտնեցին դասընթացների կազմակերպման որոշ ասպեկտների կապակցությամբ: Ծրագրի իրականացման խմբի անդամների կարծիքով դրանք ավելի շուտ հեռավոր գյուղերի դպրոցներին յուրահատուկ դեպքեր էին, քան ամենուրեք հանդիպող կանոնավորապես կրկնվող հիմնահարցեր: Հիմնահարցը, որի մասին ի դեպ նշում էին նաև որոշ ուսուցիչներ, կապված էր տրասպորտի հետ, այն է, որ ուսուցանողները, որոնք օգտվում էին բնակավայրերի միջև հաղորդակցությունն ապահովող տրանսպորտային միջոցներից, ստիպված էին գյուղում մնալ ընդամենը 2-3 ժամ, որպեսզի կարողանային հասցնել նույն տրանսպորտով հետ վերադառնալ: Ճիշտ նույն պատմությունը տեղի էր ունենում նաև հեռավոր գյուղերի դպրոցների այն ուսուցիչների հետ, որոնց ուղարկում էին դասընթացների Գյումրի:

Որոշ տնօրեններ նշում էին, որ նոր մեթոդների ներդրումը պետք է իրականացվի սահուն կերպով՝ պատրաստելով դրան և՛ ուսուցիչներին, և՛ աշակերտներին: Այդ տնօրենների անհանգստությունը կայանում էր նրանում, որ եթե աշակերտները գնահատական չստանան, ապա նրանք լավ սովորելու խթաններ չեն ունենա և նոր մեթոդների ներդրման ընդհանուր արդյունքները կարող են բացասական լինել: Բացի այդ, նրանք առաջարկում էին նոր ինտերակտիվ մեթոդների ներդրման գործընթացում հաշվի առնել խորհրդային դպրոցի որոշ առաջադիմական մոտեցումներ, մասնավորապես, տարբեր աշակերտների նկատմամբ, ելնելով յուրաքանչյուրի անհատականությունից, տարբերակված մոտեցման գաղափարը:

զ/ Հեռավոր և սահմանամերձ բնակավայրեր մանկավարժական կադրերի գործուղում

Հեռավոր և սահմանամերձ գյուղերի դպրոցներում որակյալ ուսուցիչների պակասը մի հիմնախնդիր է, որը գոյություն ուներ դեռևս խորհրդային ժամանակներից: Անկախացումից հետո իրավիճակը ոչ միայն չփոխվեց, այլև էլ ավելի վատացավ՝ կապված արտագաղթի և տնտեսական իրավիճակի վատթարացման հետ: Օպտիմալացման հետևանքով ուսուցիչների մասսայական կրճատումներն, ինչպես նաև մանկավարժական բուհերի շրջանավարտների աշխատանքի տեղավորման հետ կապված հիմնախնդիրները ստիպեցին հանրապետության կառավարությանը կանոնակարգելու հեռավոր և սահմանամերձ գյուղերի դպրոցներում նշված մասնագետների աշխատանքի տեղավորման հարցերը:

Նշված գյուղական դպրոցներում ուսուցիչների տեղավորման հետ կապված հարցերի կանոնակարգումը տեղ գտավ ՀՀ կառավարության 2003թ. սեպտեմբերի 25-ի թիվ 1412-Ն որոշման մեջ: ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը որոշման կիրարկումն ընդգրկեց ԱՀԴԾ հանրակրթության ոլորտի միջոցառումների ցանկում: Սույն միջոցառման պաշտոնական

նպատակը նույնպես կրթության որակի բարձրացումն է: Ծրագրի իրականացման փաստաթղթերի հետ ծանոթացման և վերլուծության փուլում դիտարկվեց նաև նշված որոշումը: Մասնավորապես, համաձայն սույն որոշման, յուրաքանչյուր գործուղված ուսուցչի համար դպրոցը պետական բյուջեից ստանում է լրացուցիչ ֆինանսավորում այդ ուսուցչի որոշակի ծախսերը հոգալու համար: Այդ ծախսերն իրենց մեջ ներառում են.

ա/ ուսուցչի անձնական իրերի տեղափոխման հետ կապված ծախսեր – 15000 դրամ,

բ/ ուսուցչի բնակության վայրից մինչև գործուղման վայրը ճանապարհածախսը – տարեկան 4 անգամ,

գ/ տան կամ բնակարանի վարձ – ամսական 10000 դրամ,

դ/ այլ ծախսեր – 5000 դրամ:

Համաձայն մարզպետարանների պաշտոնական գրավոր հայտերի՝ 2004թ. օգոստոսի դրությամբ դպրոցներում առկա էր 571 թափուր տեղ, որոնցից 382-ը՝ հեռավոր և սահմանամերձ գյուղերում: Այդ 382 տեղերից 164-ը լրացվել է մարզպետարանների կողմից իրենց մարզերում իրականացված օպտիմալացման արդյունքում կրճատված ուսուցիչների հաշվին: Իր հերթին, կրթության և գիտության նախարարությունը տեղավորել է 108 ուսուցիչ (որոնցից 34-ը՝ Շիրակի մարզում): Նրանցից 14-ն աշխատելու էր անհատական ծրագրով¹⁴: 2003-04թթ. ուսումնական տարում գործուղված 41 ուսուցիչներ շարունակեցին դասավանդել իրենց դպրոցներում հաջորդ 2004-05թթ. ուսումնական տարում: 2004թ. դեկտեմբերի 20-ի դրությամբ ամբողջ հանրապետության կտրվածքով դեռևս առկա էր 407 ուսուցչի թափուր տեղ, որոնցից 75-ը՝ Շիրակի մարզում:

Ինչպես և նախկինում, թափուր տեղերը հիմնականում առկա են գյուղական բնակավայրերի դպրոցներում, այն դեպքում, երբ քաղաքներում, մասնավոր օպտիմալացումից հետո, մեծ թիվ են կազմում գործազուրկ ուսուցիչները: Կրթության և գիտության նախարարության փորձագետների կարծիքով այս ոլորտում ճիշտ քաղաքականության իրականացումը կհանգեցնի հիմնախնդրի լուծմանը: Սակայն, ինչպես նշում են նրանք, առայժմ ո՛չ դպրոցները, և ո՛չ էլ մարզպետարանները լիովեն չեն գիտակցում այս հիմնահարցի հրատապությունը և կարևորությունը: Շատ դեպքերում մարզպետարանի կամ դպրոցի կողմից ներկայացված հայտը հիմնավորված չի եղել: Այլ դեպքերում նրանք ներկայացնում էին հայտ՝ փոխարինելու համար մանկավարժական կրթություն չունեցող տեղացի աշխատող ուսուցչին դրսից եկած այդպիսի կրթություն ունեցող ուսուցիչով, որն արգելված է:

Ուսուցիչների հետ ֆոկուսխմբային քննարկումներն ի հայտ բերեցին այն փաստը, որ շատ դեպքերում հեռավոր կամ սահմանամերձ գյուղերի դպրոցներ գործուղված ուսուցիչները լիովին կամ ճիշտ ձևով չէին տեղեկացված իրենց հասանելիք արտոնությունների վերաբերյալ: Հիմնականում այդ ուսուցիչները կարծում էին, թե աշխատանքի նշանակման նոր տեղերում իրենց բնակարանային հարցերը պետք է լուծեին համապատասխան պետական մարմինները, այն դեպքում, երբ թիվ 1412-Ն որոշման համաձայն ուսուցչին տրվում է միայն 10000 դրամ

¹⁴ Համաձայն նշված թիվ 1412-Ն որոշման՝ մանկավարժական բուհերի ավարտական կուրսերի բարձր առաջադիմություն ունեցող ուսանողները նույնպես կարող են գործուղվել այդպիսի դպրոցներ՝ միաժամանակ շարունակելով իրենց ուսումը անհատական ծրագրով:

փոխհատուցում տան կամ բնակարանի ամսական վարձի համար: Համապատասխան տուն կամ բնակարան գտնելը ուսուցչի գործն է: Այս իրավիճակն առանձնապես մտահոգիչ է անկանոն տրանսպորտային հաղորդակցություն ունեցող գյուղերի դեպքում, որն ուսուցչին ստիպում է մնալ նոր բնակավայրում (շատ դեպքերում ուսուցիչները նախընտրում են ամեն օր ճանապարհորդել իրենց բնակության վայրից աշխատավայր, քան թե տեղափոխվել նոր աշխատավայր):

Որոշ ուսուցիչներ պնդում էին, որ իրենց խոստացվել է 300 ԱՄՆ դոլարի միանվագ փոխհատուցում իրենց գործուղման բնակավայր միայնակ տեղափոխվելու դեպքում, և 500 ԱՄՆ դոլար՝ ընտանիքով տեղափոխվելու դեպքում: Ծանր եղանակային պայմաններ ունեցող գյուղեր գործուղված ուսուցիչները, մանավանդ նրանք, ովքեր գործուղվել էին իրենց խստաշունչ ձմեռներով հայտնի Շիրակի մարզի հյուսիսային (Ամասիայի և Աշոցքի) տարածաշրջանները, բողոքում էին, որ կառավարությունը պետք է նաև հատկացներ նրանց որոշակի գումար բժշկական նպատակներով՝ նկատի ունենալով այն, որ եղանակային պայմանների այդպիսի կտրուկ փոփոխություններն առաջացնում են առողջական խնդիրներ:

Միևնույն ժամանակ, ամենուրեք ընդունվում էր այն փաստը, որ չնչին բացառություններով հանդերձ գործուղված ուսուցիչները միարժեքորեն դրականորեն ազդեցին կրթության որակի վրա: Նույն կարծիքը հայտնեցին նաև ծնողները, չնայած կային մտահոգություններ, որ եթե այդ ուսուցիչները, մանավանդ երիտասարդ տարիքի, գալիս են ժամանակավորապես, ապա նրանց հեռանալը բացասաբար կազդի աշակերտների սովորելու ցանկության վրա: Որոշ ծնողներ նշում էին նաև այն հիմնահարցը, որ այն նոր ուսուցիչները, ովքեր ամեն օր ճանապարհորդում են իրենց բնակավայրից իրենց աշխատավայրը, լիովին կախված են ավտոբուսի չվացուցակի կանոնավորությունից և որոշ դեպքերում դրա պատճառով ուշանում են դասերից: Տնօրենները նույնպես դրական կարծիք հայտնեցին գործուղված ուսուցիչների շնորհիվ կրթության որակի բարձրացման առնչությամբ: Միակ պոտենցիալ հիմնախնդիրը, որը նշվեց նրանցից մի քանիսի կողմից և որը նշում էին նաև որոշ ծնողներ, դա այն էր, որ ավելի երիտասարդ գործուղված ուսուցիչները դժվար թե երկար ժամանակ շարունակեն աշխատել այդ դպրոցներում, իսկ նրանց հեռացումը կխաթարի ուսումնական գործընթացը: Հետևաբար ցանկալի կլիներ գործուղել ավելի տարիքով ուսուցիչների, քանի որ վերջիններս շատ ավելի ցածր են գնահատում որևէ այլ նոր աշխատանք գտնելու իրենց հնարավորությունները, քան նրանց ավելի երիտասարդ գործընկերները: Անհրաժեշտ է նաև նշել, որ տնօրեններն, ի տարբերություն ուսուցիչների, չանդրադարձան թիվ 1412-Ն որոշման հետ կապված վերը նշված թյուրըմբռումներին (օրինակ, պետության կողմից գործուղված ուսուցիչների համար բնակարանային պայմանների ապահովումը):

դ/ «Լավագույն ուսուցիչ» և «Լավագույն տնօրեն» ամենամյա մրցույթների կազմակերպում

«Լավագույն ուսուցիչ» ամենամյա մրցույթի նպատակն է քաջալերել այն ուսուցիչներին, որոնք ունեն խորը գիտելիքներ իրենց առարկաներից, կարող են ստեղծագործաբար կիրառել այդ գիտելիքներն իրենց ամենօրյա աշխատանքում և տարածել իրենց մասնագիտական փորձն այլ

ուսուցիչների շրջանում: Կրթության և գիտության նախարարության կողմից այս միջոցառման նպատակ է սահմանվել ուսուցչի սոցիալական հեղինակության բարձրացումը: «Լավագույն տնօրեն» ամենամյա մրցույթի նպատակն է քաջալերել այն տնօրեններին, որոնք իրենց աշխատանքում կիրառում են դպրոցական կառավարման ժամանակակից մեթոդներ և տարածում իրենց առաջավոր փորձը: Բացի այս երկու մրցույթներից, անցկացվում է նաև «Լավագույն դասվար» մրցույթը, որն այս ծրագրի շրջանակներում մոնիտորինգի չի ենթարկվել, քանի որ այն կապահանջեր յուրաքանչյուր դպրոցում դասվարների ֆոկլուսային լրացուցիչ խմբի կազմակերպում:

Մոնիտորինգի ենթարկված երկու մրցույթներն էլ անցկացվել էին մի քանի փուլով և եզրափակիչ փուլերը կայացան 2004թ. հոկտեմբերին: «Լավագույն ուսուցիչ» և «Լավագույն դասվար» մրցույթների հաղթողները ՀՀ վարչապետի կողմից պարգևատրվեցին ավտոմեքենաներով: Հինգ տարբեր անվանացանկերում հաղթած ուսուցիչները պարգևատրվեցին թանկարժեք նվերներով: Ներկայումս ընթացքի մեջ են 2005թ. մրցույթները: Այս տարի «Լավագույն տնօրեն» մրցույթի հաղթողը կպարգևատրվի հատուկ մրցանակով: Միևնույն ժամանակ, ինչպես արդեն ցույց տվեց փաստաթղթերի ուսումնասիրությունը, ուսուցիչներն այնքան էլ տեղյակ չեն մրցույթին մասնակցելու, ինչպես նաև հաղթողների ընտրության չափանիշներին և մեխանիզմներին:

Ուսուցիչների ֆոկլուսմբային քննարկումների ժամանակ մասնակիցներին հարցեր տրվեցին միայն «Լավագույն ուսուցիչ» մրցույթի վերաբերյալ: Նախևառաջ, պարզ դարձավ, որ Գյումրու ուսուցիչները մասնակցել են այս մրցույթին: Այլ բնակավայրերից ուսուցիչները կա՛մ միայն լսել էին այդ մրցույթի մասին (հիմնականում հեռուստատեսությամբ), կա՛մ էլ ընդհանրապես դրանից տեղյակ չէին: Այս իրավիճակը հաստատում էր փաստաթղթերի ուսումնասիրության ժամանակ այն նախնական արդյունքը, համաձայն որի ուսուցիչների մեծ մասը տեղյակ չէր այդ մրցույթից: Սակայն այս թեման դարձավ հետաքրքիր քննարկումների առարկա ընտրված շատ դպրոցների ուսուցիչների շրջանում: Ընդհանուր առմամբ, ուսուցիչների մեծ մասը՝ մանավանդ Գյումրիի, դրական էին արտահայտվում այդ մրցույթի գաղափարի վերաբերյալ:

Մրցույթի գաղափարը պաշտպանող փաստարկներից էր, որ այն կնպաստի ուսուցիչների շրջանում մրցակցությանը, որն էլ իր հերթին կբարձրացնի կրթության որակը և արդյունավետությունը: Այն նաև կխթանի ուսուցիչներին՝ զբաղվելու ինքնակրթությամբ: Հետաքրքիրն այն է, որ ուսուցիչներն ուղղակիորեն չէին կապում այս մրցույթը նրա պաշտոնական նպատակի, այն է՝ ուսուցչի սոցիալական հեղինակության բարձրացման հետ: Ուսուցիչների կարծիքով իրենց սոցիալական հեղինակությունը և հարգանքը իրենց նկատմամբ կբարձրանա իրենց աշխատավարձերի էական (մինչև 300 ԱՄՆ դոլար) բարձրացման դեպքում: Որպես ուսուցչի հեղինակության բարձրացմանը նպաստող մեկ այլ դրական գործոն ուսուցիչների կողմից նշվում էր օպտիմալացման արդյունքում ոչ մասնագետ ուսուցիչների մեծ մասից ազատվելը:

Միևնույն ժամանակ, ուսուցիչների մի փոքր մասի կարծիքով այդպիսի մրցույթներն ավելի շուտ վնաս են հասցնում, քան օգուտ: Սովորաբար այդ կապակցությամբ նրանք բերում էին երկու փաստարկ: Առաջինը, այդ մրցույթը ազնիվ մրցակցություն ստեղծելու փոխարեն կխանգարի

ուսուցիչներին՝ նրանց հրապարակայնորեն բաժանելով լավ և վատ մասնագետների: Երկրորդ և ավելի լուրջ փաստարկն այն էր, որ կա մեծ վտանգ, որ հաղթող կդառնան նրանք, ովքեր կան կկաշառեն մրցութային հանձնաժողովին, կան էլ ունեն լավ կապեր համապատասխան պետական պաշտոնյաների հետ:

Մրցութների վերաբերյալ հարցեր ծնողներին չէին տրվել: Դպրոցների տնօրենների հետ հարցազրույցներից պարզ դարձավ, որ ինչպես և «Լավագույն ուսուցիչ» մրցութի դեպքում, ընտրված դպրոցներից միայն Գյումրու դպրոցների տնօրեններն էին մասնակցել «Լավագույն տնօրեն» մրցութին: Որոշ դեպքերում մրցութին չմասնակցած տնօրենները իրենց չմասնակցելը բացատրում էին կան դրան մասնակցելու համար պահանջվող բավականին մեծ ծավալի թղթարարությամբ, կան էլ այդպիսի մրցութների արդար լինելու վերաբերյալ թերահավատությամբ: Ինչ վերաբերում է «Լավագույն ուսուցիչ» մրցութին իրենց դպրոցների ուսուցիչների չմասնակցելուն, ապա տնօրեններն այդ իրողությանը տվեցին նույն բացատրությունը, ինչ ուսուցիչները: Միևնույն ժամանակ, որոշ դպրոցներում կազմակերպվել էին դպրոցի լավագույն ուսուցչի մրցութներ:

Ինչպես և ուսուցիչները, որոշ տնօրեններ նույնպես այս մրցութներն ավելի շուտ կապեցին կրթության որակի, քան թե մանկավարժի սոցիալական հեղինակության բարձրացման, հետ: «Լավագույն տնօրենի» մրցութին չմասնակցած որոշ տնօրեններ որևէ գնահատական չտվեցին այդ մրցութին՝ պատճառաբանելով դա իրենց չմասնակցությամբ: Չնայած հնչեցին կարծիքներ, որ այդպիսի մրցութները կարող են ունենալ դրական ազդեցություն, տնօրենների մի զգալի մասը նշեցին դրանց հակասական բնույթը: Մի կողմից, այս միջոցառումը կարող է տալ լրացուցիչ խթաններ ուսուցիչներին՝ իրենց մասնագիտական մակարդակը բարձրացնելու համար: Սակայն մյուս կողմից, մրցութում չհաղթած ուսուցիչների շրջանում կարող է ծնվել նախանձի զգացում և նրանք սկսեն խանգարել հաղթող ուսուցչին, որը նույնիսկ կարող է հանգեցնել դպրոցի ներսում պառակտման:

ե/ Միջնակարգ դպրոցներում համակարգչային դասարանների ստեղծում և ինտերնետային կապի հաստատում

Չնայած այս միջոցառումը ներառված է ԱՅՌԾ միջոցառումների շարքում որպես պետական մարմինների կողմից իրականացվելիք միջոցառում, 2004թ. այն իրականացվել է միայն ոչ կառավարական կազմակերպությունների ուժերով: Միջոցառման պաշտոնական նպատակն է կրթության որակի և արդյունավետության բարձրացումը:

Փաստաթղթերի ուսումնասիրության փուլի արդյունքները ցույց տվեցին, որ 2005թ. հունվարի 1-ի դրությամբ հանրապետության 350 դպրոցներում ստեղծվել են համակարգչային դասարաններ: Այդ դասարանները ստեղծվել էին Փրոջեքթ Հարմոնի ամերիկյան հասարակական կազմակերպության, որը ծրագրեր է իրականացնում ԱՊՀ երկրներում, ինչպես նաև այլ ոչ

կառավարական կազմակերպությունների և անհատ բարերարների օգնությամբ: Փրոշեքթ Չարմոնիի օժանդակությամբ տեղադրված համակարգիչները միացվել են Ինտերնետին: Նույն կազմակերպությունը վճարել է նաև համակարգիչների շահագործման հետ կապված ծախսերը, դրանց օպերատորների աշխատավարձերը (երկուսկան աշխատակից յուրաքանչյուր դպրոցում) և Ինտերնետ կապի ապահովման հետ կապված ծախսերը: 2005թ. սկսած նախատեսվում է այս միջոցառման ֆինանսավորումն իրականացնել պետական բյուջեից: Ֆինանսավորման գնահատված ծավալն է 21 մլրդ. 560 մլն. դրամ, որից 4 մլրդ. 54 մլն.-ը ակնկալվում է Համաշխարհային Բանկից, Հայաստանի կրթական համակարգի բարեփոխման համար նախատեսված վարկի տեսքով:

Ընտրված բոլոր դպրոցներում համակարգչային դասարանների և Ինտերնետ կապի վերաբերյալ կրթության և գիտության նախարարության կողմից տրամադրված տեղեկատվությունը լիովին հաստատվեց ֆոկլուսիմբային քննարկումների և հարցազրույցների ժամանակ: Միայն մի քանի դպրոցներում համակարգիչները դեռևս չէին միացվել Ինտերնետին: Բացի այդ, որոշ դպրոցներում կային համակարգիչներ, որոնք նրանց էին նվիրվել այլ կազմակերպությունների, անհատ բարերարների և նույնիսկ քաղաքական կուսակցությունների կողմից: Ուսուցիչների կողմից միջոցառման վերաբերյալ արտահայտված ընդհանուր կարծիքն այն է, որ աշակերտները ծեռք են բերել համակարգչային գրագիտության, ինչը նրանց առավելություն կտա ապագայում աշխատանք փնտրելիս: Շնորհիվ Ինտերնետի՝ նրանք այժմ կարող են ավելի շատ տեղեկատվություն ունենալ ամեն ինչի մասին, ներառյալ այն առարկաների մասին, որոնք նրանք անցնում են դպրոցում: Համակարգիչը զարգացնում է երեխաների տրամաբանելու կարողությունը, ընդլայնում է նրանց աշխարհայացքը և դարձնում նրանց ավելի հասուն: Ընդհանուր առմամբ բոլոր աշակերտներն էլ ցուցաբերում են մեծ հետաքրքրություն համակարգիչների և Ինտերնետի նկատմամբ, որը նույնպես դրական երևույթ է: Ուսուցիչների կողմից նշվող մեկ այլ դրական կողմն այն է, որ ուսուցիչների համար հնարավոր է դառնում ունենալ լրացուցիչ ուսուցողական նյութեր, որը կբարձրացնի կրթության որակը: Նրանց կարծիքով բոլոր այս դրական ազդեցություններն անուղղակիորեն նպաստում են կրթության որակի բարձրացմանը:

Սակայն ուսուցիչների մի զգալի մասը զգուշացնում էր համակարգչայնացման բացասական հետևանքների առումով: Իմիջիայլոց, համարյա բոլոր ուսուցիչները համաձայն էին այն բանում, որ աշակերտներն այժմ էլ ավելի են «օտարվում» գրքերից և դասագրքերից: Բայց ոչ բոլոր ուսուցիչներն են դա համարում բացասական երևույթ՝ պնդելով, որ աշակերտներն Ինտերնետից կարող են ավելի շատ ուսուցողական նյութեր վերցնել, քան թե դասագրքերից: Ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Այժմ մենք չունենք քիմիայի լաբորատորիա և չենք կարող դնել լաբորատոր փորձեր: Սակայն Ինտերնետի միջոցով մենք կարող ենք գտնել ուսուցողական նյութեր այդպիսի փորձերի վերաբերյալ»: Ուսուցիչների կողմից մեկ այլ բացասական երևույթ էր նաև այն, որ Ինտերնետն ավելի շուտ տալիս է տեղեկատվություն, քան թե օգնում աշակերտներին մտածել և գտնել իրենց հարցերի պատասխանները: Բոլոր հարցերի պատասխաններն առկա են Ինտերնետում, հետևաբար ինչ կարիք կա մտածելու և փորձելու ինքնուրույն գտնել դրանք:

Նշված միջոցառումը քննարկվել էր նաև ծնողների հետ: Նրանց կողմից տրված տեղեկատվությունը համընկնում էր ուսուցիչների կողմից տրված տեղեկատվությանը համակարգիչների և Ինտերնետ կապի վերաբերյալ: Հետաքրքիրն այս դեպքում այն էր, որ ծնողներից և ոչ մեկը չգնահատեց համակարգչայնացման ազդեցությունը կրթության որակի և արդյունավետության վրա: Մի շարք դպրոցներում միայն որոշ ծնողներ, այն էլ հիմնականում ոչ ծայնագրության ժամանակ, բողոքեցին, որ և՛ համակարգիչների անբավարար քանակությունը, և՛ դրանց սխալ օգտագործումը թույլ չեն տալիս իրենց երեխաներին արդյունավետ կերպով օգտվել համակարգիչներից:

Տնօրենների կարծիքներն այս միջոցառման վերաբերյալ միարժեքորեն դրական էին: Համակարգիչների և Ինտերնետի առկայության վերաբերյալ նրանց տրված տեղեկատվությունը չէր տարբերվում ուսուցիչների և ծնողների կողմից տրված տեղեկատվությունից: Միևնույն ժամանակ, ի տարբերություն ուսուցիչների, տնօրեններից և ոչ մեկը որևէ մտահոգություն չհայտնեց համակարգչայնացման հնարավոր բացասական հետևանքների առումով:

գ/ Միջնակարգ դպրոցներին սեղան-նստարանների հատկացում

Համաձայն փաստաթղթերի ուսումնասիրության փուլի արդյունքների՝ 2004թ. ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունը մարզպետարանների համապատասխան վարչությունների հետ հստակեցրեց դպրոցներին հատկացվելիք սեղան-նստարանների թիվը: 2004-06թթ. ընթացքում այդ նպատակի համար նախատեսվում է պետական բյուջեից հատկացնել ավելի քան 3 մլրդ. 944 մլն. դրամ: Արդեն 2004թ. պետական բյուջեի միջոցներով 2000 սեղան-նստարան է հատկացվել Կոտայքի մարզի դպրոցներին: Մյուս մարզերի դպրոցները սեղան-նստարաններ էին ստացել Հայաստանի սոցիալական ներդրումների հիմնադրամից (ՀՄՆՀ): Մասնավորապես, համաձայն փաստաթղթերի ուսումնասիրության արդյունքների, ՀՄՆՀ-ից սեղան-նստարաններ էին ստացել այս ծրագրում ընդգրկված 10 դպրոցներ: Այս միջոցառման պաշտոնական նպատակն է բարձրացնել կրթության որակը:

Ֆոկուսմբային քննարկումները և հարցազրույցները հաստատեցին նոր սեղան-նստարանների ստացումը նշված բոլոր 10 դպրոցներում: Սակայն, 1-2 դեպքում այնքան էլ պարզ չէր, թե երբ էին դպրոցները ստացել այդ սեղան-նստարանները և ում կողմից: Դպրոցների ճնշող մեծամասնության ուսուցիչները դրական արտահայտվեցին այս միջոցառման վերաբերյալ: Ինչպես նրանք նշում էին, նոր սեղան-նստարանները ունեին և՛ գեղագիտական (նրանք ավելի գեղեցիկ տեսք ունեին), և՛ ֆիզիոլոգիական (աշակերտը կարող է ազատորեն շարժվել այդպիսի նստարանի վրա և նրա ողնաշարը չի ծռվի) դրական ազդեցություն, որն էլ իր հերթին ակնհայտորեն դրականորեն ազդեց կրթության որակի վրա: Ուսուցիչները նաև շեշտում էին, որ այս միջոցառումը չի կարող դիտարկվել որպես կրթության որակի բարձրացման գլխավոր գործոններից մեկը: Ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Իհարկե, ժառանգականությունը մեծ դեր է խաղում և ծույլ երեխան մնում է ծույլ: Բայց մեզ բոլորիս համար էլ իսկապես հաճելի է դասավանդել լավ կահավորված դպրոցում:» Միայն մեկ դպրոցում ուսուցիչներն այնքան էլ երջանիկ չէին նոր

կահավորանքից («Նրանք այնքան են գեղեցիկ, որքան նախարարության (կրթության և գիտության) կողմից մշակված ծրագրերը, այլ խոսքով՝ նրանք անորակ են»), չնայած նրանք նույնպես մշտում էին, որ նորն ամեն դեպքում հնից լավ է:

Այս միջոցառումը քննարկվեց նաև ծնողների հետ: Ընդհանուր առմամբ, և դա ինչ-որ չափով կանխատեսելի էր, ծնողներն այս միջոցառման քննարկման վրա շատ ժամանակ չծախսեցին: Նրանցից շատ քչերն էին ընդհանրապես տեղյակ այս միջոցառումից, իսկ տեղյակները մեծամասամբ դրական էին տրամադրված: Միայն մեկ դպրոցում ծնողները պնդեցին, որ հին սեղան-նստարանները նորերից ավելի որակյալ էին: Նմանապես, նրանք պասիվ էին կրթության որակի վրա այս միջոցառման ազդեցությունը գնահատելիս: Արտահայտված կարծիքների մեծ մասը դրական էր, և միայն 2-3 դեպքում որոշ ծնողներ հայտարարեցին, որ իրենք որևէ կապ չեն տեսնում միջոցառման և կրթության որակի բարձրացման միջև:

Տնօրենների կարծիքները մոտ էին ուսուցիչների կարծիքներին: Կային միայն որոշ ոչ էական տարբերություններ ուսուցիչների և տնօրենների կարծիքների և իրազեկության աստիճանի միջև, բայց ոչ կրթության որակի վրա միջոցառման ազդեցության գնահատման հարցում: Մի դեպքում, ինչպես պարզ դարձավ տնօրենի հետ հարցազրույցից, դպրոցի համար սեղան-նստարանները տրամադրվել էին ոչ թե ՀՍՆՀ-ի կողմից, այլ գնվել էին ֆրանսահայ մի անհատ բարերարի կողմից: Երկու դեպքում դպրոցը սեղան-նստարաններ էր ստացել երկու տարբեր աղբյուրներից, որոնցից մեկը ՀՍՆՀ էր, ընդ որում նրանցից ստացված սեղան-նստարաններն ավելի վատ որակի էին, քան մյուս՝ արտասահմանյան աղբյուրից ստացվածը: Վերջապես, դպրոցներից մեկի տնօրենը չնայած իր գործընկերների նման նույնպես դրական արտահայտվեց նոր սեղան-նստարանների գեղագիտական ազդեցության վերաբերյալ, այնուամենայնիվ, արտահայտեց իր լուրջ վերապահումները նրանց որակի վերաբերյալ, պնդելով նույնիսկ, որ դրանք վտանգավոր են երեխաների առողջության համար:

Է/ Դպրոցների շենքերի վերանորոգում և ջեռուցման համակարգի վերականգնում

Դպրոցների շենքերի վերանորոգումը և նրանց ջեռուցման համակարգի վերականգնումը ԱՀՌԾ հանրակրթության ոլորտի առաջնայնություններից է: Համաձայն փաստաթղթերի ուսումնասիրության փուլի իրականացման ժամանակ ստացված տեղեկատվության՝ այս նպատակով պետական բյուջեից նախապես հատկացված է եղել մոտ 1 մլրդ. դրամ: Այդ գումարից 27 մլն.-ը հատկացված էր Շիրակի մարզի երկու դպրոցների շենքերի վերանորոգման համար:

2004թ. հունվարի 11-ի «ՀՀ 2004թ. պետական բյուջեի մասին օրենքի» լրացումների և փոփոխությունների ուժի մեջ մտնելուց հետո պետական բյուջեից ավելի քան 7 մլրդ. դրամի լրացուցիչ միջոցներ հատկացվեցին գիտությանը և կրթությանը, որոնցից 6.7 մլրդ.-ը՝ հանրակրթությանը: Այդ միջոցները բաշխվեցին մարզպետարաններին և երևանի քաղաքապետարանին: Մասնավորապես, Շիրակի մարզը ստացավ ավելի քան 1.92 մլրդ. դրամ,

որը հնարավորություն տվեց կառուցելու 4 նոր, կապիտալ վերանորոգելու 9 և վերականգնելու ջեռուցման համակարգերը 7 դպրոցներում: 2004թ. ՀԱՆՀ-ի համաֆինանսավորմամբ կառուցվել է 16 նոր և կապիտալ վերանորոգում է իրականացվել 148 դպրոցներում: Այս միջոցառման իրականացման գործում իրենց ներդրումն են ունեցել նաև այլ միջազգային կազմակերպություններ և անհատ բարերարներ: Այս միջոցառման պաշտոնական նպատակը նույնպես կրթության որակի բարձրացումն է: Այս նպատակի համար 2005-06թթ. համար պետբյուջեից նախատեսվում է ծախսել մոտ 3 մլրդ. դրամ:

ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության և Շիրակի մարզպետարանի ֆինանսատնտեսական և սոցիալական վարչության կողմից ստացված տեղեկատվության համաձայն 2004թ. այս միջոցառումն իրականացվել է ծրագրի կողմից մոնիտորինգի ենթարկված 6 դպրոցներում: Դրանք էին Գյումրու թիվ 19, Մարալիկի թիվ 1, Սարատակի, Փոքր Մանթաշի, Աղինի և Առափիի դպրոցները: Նշված բոլոր դպրոցներում ֆոկոսային խմբերի և հարցազրույցների մասնակիցները հաստատեցին ծրագրի իրականացման խմբի կողմից ձեռք բերված տեղեկատվությունները:

Ակնհայտ է, որ բոլոր մասնակիցներն էլ համաձայն էին այն բանում, որ դպրոցների նոր կառուցված կամ վերանորոգված շենքերը կամ նրանց վերականգնված ջեռուցման համակարգերը դրականորեն են ազդել ուսման գործընթացի, և մասնավորապես, կրթության որակի վրա: Միևնույն ժամանակ, ինչպես և նախորդ միջոցառման դեպքում, ծնողներից ոմանք նույնպես այն կարծիքին էին, որ ծույլ աշակերտները ծույլ էլ կմնան, թեկուզ նրանց համար ստեղծվեն սովորելու համար իդեալական պայմաններ:

ԱՀՌԾ այս միջոցառման հետ կապված՝ ծրագրի իրականացման խումբն ավելի հետաքրքրված էր շինարարական կամ վերանորոգման աշխատանքների որակի հետ: Ուսուցիչները և տնօրեններն ավելի բավարարված էին այդ աշխատանքների որակից, քան ծնողները, չնայած որոշ դպրոցներում ուսուցիչները և տնօրենները նույնպես նշում էին դրանց ցածր որակը: Իմիջիայլոց, այդ աշխատանքների ցածր որակը կարող են հաստատել նաև ծրագրի իրականացման խմբի անդամները: Ծնողներն ավելի անկեղծ էին և նշում էին, որ, չնայած դպրոցների շենքային պայմանները վերանորոգումից հետո ավելի լավն են, քան նախքան վերանորոգումը, առկա էին լուրջ թերություններ: Որոշ ծնողներ նույնիսկ պնդում էին, որ այդ ամենը կոռուպցիայի հետևանք է, քանի որ հատկացված միջոցների մի մասը «հետ է վերադարձվել» պետական պաշտոնյաներին, որի արդյունքում դպրոցները չեն ստացել վերանորոգման համար իրենց հատկացված միջոցները լրիվ ծավալով:

Առափիի դպրոցում ուսուցիչների և ծնողների կարծիքով առկա շենքը վերանորոգելու փոխարեն ճիշտ կլիներ կառուցել նոր շենք, քանի որ դպրոցի նախկին շենքն ավերվեց 1988թ. երկրաշարժի հետևանքով և երկար ժամանակ դպրոցը տեղակայված էր մի քանի տնակներում: Ավելի ուշ, երբ լուծարվեց գյուղի մանկապարտեզը, նրա շենքը տրվեց դպրոցին, որն էլ 2004թ. ենթարկվեց կապիտալ վերանորոգման: Ակնհայտ է, որ մանկապարտեզի համար նախագծված շենքը չէր կարող բավարարել դպրոցի պահանջներին, և ավելի ճիշտ կլիներ կառուցել նոր շենք: Սարատակ գյուղի դպրոցում նշեցին, որ չնայած դպրոցի կաթսայատունը վերականգնվեց, իսկ

գյուղում էլ վերականգնվեց գազամատակարարումը, որոշ կառուցվածքային կամ նախագծային թերությունների պատճառով հնարավոր չեղավ կաթսայատունն օգտագործել ձմռանը դպրոցը ջեռուցելու համար:

***ը/ Հանրակրթական դպրոցների անցում խորհուրդների միջոցով կառավարման նոր
համակարգի***

Խորհուրդների միջոցով դպրոցների կառավարման նոր համակարգին անցումը նպատակ ուներ նրա կառավարման գործընթացում ընդգրկել դպրոցի բոլոր շահառուներին, նախևառաջ, ուսուցիչներին և ծնողներին, և դրանով ապակենտրոնացնել կառավարման համակարգը: Այն կնպաստեր նաև դպրոցի կառավարման թափանցիկության և պատասխանատվության մեծացմանը:

ՀՀ կառավարության 2002թ. ապրիլի 23-ի թիվ 444 որոշմամբ հաստատվեց խորհուրդների միջոցով կառավարման նոր համակարգին անցնելու ժամանակացույցը: Համաձայն այդ որոշման՝ դպրոցական խորհուրդների ստեղծումը պետք է տեղի ունենար երեք փուլով: Յուրաքանչյուր փուլի ընթացքում որոշակի դպրոցներում պետք է ստեղծվեին դպրոցական խորհուրդներ և 2004թ. դեկտեմբերի 31-ի դրությամբ այս գործընթացը պետք է ավարտվեր: Փաստաթղթերի ուսումնասիրության փուլի ժամանակ այս իրողությունը հաստատվեց: Սակայն նախկինում կատարված մի շարք հետազոտություններ, որոնց թվում նաև ՏԶԿ/ԹԻ Հայաստանի նախորդ ծրագիրը¹⁵, ցույց տվեցին, որ մի շարք պատճառներով դպրոցական խորհուրդները առայժմ արդյունավետ չեն կատարում իրենց գործառույթները և նրանց մեծ մասը գոյություն ունի միայն թղթի վրա:

Դպրոցական խորհուրդների համակարգի ուժեղացումը նույնպես ներառված է հանրակրթության ոլորտում ԱՅՈԾ միջոցառումների ցանկում: Միջոցառման նպատակն է դպրոցների կառավարման ապակենտրոնացումը: Արդեն 2002-04թթ. կառավարության վերը նշված թիվ 444 որոշման իրականացման ընթացքում ՀՍՆՀ շրջանակներում իրականացրեց տնօրենների և դպրոցների խորհուրդների անդամների վերապատրաստում, որի նպատակն էր ծանոթացնել նրանց դպրոցի կառավարման նոր հիմնադրույթին: 2005թ. նախատեսվում է շարունակել այս տիպի վերապատրաստման դասընթացները, և դրանք նույնպես կֆինանսավորվեն ՀՍՆՀ-ի կողմից: 2006-08թթ. համար ՀՀ կառավարությունը նախատեսում է պետական բյուջեից ֆինանսավորել 200 դպրոցների տնօրենների և 1200 դպրոցական խորհուրդների անդամների վերապատրաստումը:

¹⁵ Հայաստանի Հանրապետության Շիրակի մարզի դպրոցների ծախսերի և գործունեության մոնիտորինգ. Տարածաշրջանային զարգացման կենտրոն/Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլի հայաստանյան մասնաճյուղ. Երևան, 2004 թ.

ՏՁԿ/ԹԻ Հայաստանի նախորդ ծրագրի իրականացման ընթացքում պարզվեց, որ Շիրակի մարզում վերոհիշյալ թիվ 444 որոշման կիրարկումը հետաձգվել էր և դպրոցական խորհուրդների ձևավորումը մարզում սկսվեց միայն 2003թ. վերջում և դպրոցների մեծ մասում դրանք ստեղծվեցին միայն 2004թ. ընթացքում: Այստեղ հարկ է նշել, որ այս ծրագրում ընդգրկված 19 դպրոցներից միայն 4-ում խորհուրդները ձևավորվել էին նախքան 2004թ., ընդ որում այդ 4-ից 3-ում դրանք ձևավորվել էին 2003թ. վերջում: Ակնհայտ է, որ դժվար կլինեք ակնկալել իրապես գործող խորհուրդներ այս կարճ ժամանակահատվածում, առավել ևս նկատի առնելով դրանց գործունեությունը խոչընդոտող բազմաթիվ գործոնների առկայությունը:

Ելնելով դրանից՝ դպրոցական խորհուրդների գործունեության մոնիտորինգի բաղադրիչով ծրագրի իրականացման խմբի գլխավոր խնդիրն էր պարզել, արդյոք ուսուցիչները և ծնողները տեղյակ էին իրենց դպրոցում գործող դպրոցական խորհրդից, և, եթե այո, ինչ գիտեին նրա գործառույթների մասին: Հետաքրքիր էր նաև պարզել տնօրենների վերաբերմունքը խորհուրդների նկատմամբ: Միակ բացառությունն այս առումով Արթիկի թիվ 3 դպրոցն էր, որի խորհուրդը, ինչպես նաև քաղաքի մյուս 6 դպրոցների խորհուրդները, ձևավորվել էր դեռևս 1999թ.: Այդ 7 դպրոցները, և հանրապետության մարզերն ու Երևան քաղաքը ներկայացնող ևս 50 դպրոցներ ընդգրկված էին այն դպրոցների ցանկում, որոնցում 1999–2000թթ. ուսումնական տարում փորձնական կարգով ձևավորվեցին դպրոցական խորհուրդներ՝ պարզելու համար, թե ինչպես նրանք կգործեն հանրապետության պայմաններում: Հետագայում, ելնելով այդ էքսպերիմենտի արդյունքներից, ընդունվեց վերոնշյալ թիվ 444 որոշումը: Թիվ 3 դպրոցի պարագայում փորձ արվեց ավելի մանրամասնորեն գնահատել նրա խորհրդի աշխատանքը:

Ուսուցիչների ֆոկլուսխմբային քննարկումները ցույց տվեցին, որ ուսուցիչները կարծես թե տեղյակ էին իրենց դպրոցներում խորհուրդների գոյության մասին: Նրանց մեծ մասը գիտեր, որ խորհուրդները հաստատում են դպրոցի բյուջեն: Միևնույն ժամանակ, այդ քննարկումների արդյունքների ավելի խորը վերլուծությունը որոշ դեպքերում ստիպում էր եզրակացնել, որ շատ ուսուցիչներ շփոթում էին դպրոցական խորհուրդը դպրոցի այնպիսի կառույցների հետ, ինչպիսիք են, օրինակ, մանկավարժական խորհուրդը, ծնողխորհուրդը, կամ նույնիսկ հոգաբարձուների խորհուրդը: Արթիկի թիվ 3 դպրոցի ուսուցիչներն, օրինակ, պնդում էին, որ իրենց մոտ դպրոցական խորհուրդը գոյություն ունի 1993թ.-ից, այն դեպքում, երբ, ինչպես արդեն նշվեց, Արթիկ քաղաքի դպրոցներում դրանք պաշտոնապես ստեղծվեցին 1999 թ.: Բացի այդ, ուսուցիչների արտահայտած մտքերի ավելի խորը վերլուծությունը ստիպում է մտածել, որ դպրոցական խորհրդի հետ կապված հարցերի քննարկմանն ակտիվորեն մասնակցում էին այն ուսուցիչները, ովքեր կամ դպրոցական կամ էլ մանկավարժական խորհրդի անդամներ էին: Մեկ այլ դիտարկում ևս՝ շատ ուսուցիչներ քննարկում էին ընդհանրապես դպրոցական խորհրդի, և ոչ թե կոնկրետ իրենց դպրոցների խորհրդի գործառույթները:

Սակայն, մեծամասամբ, ուսուցիչները նշում էին, որ դպրոցական խորհուրդներն իրենց դպրոցներում նոր կառույցներ են և ավելի շատ ժամանակ է անհրաժեշտ նրանց իրապես գործող դարձնելու համար: Մեկ այլ փաստարկ, որ նրանք բերում էին արդարացնելու համար դպրոցական խորհուրդների թույլ լինելը, այն էր, որ դպրոցական բյուջեները չափազանց փոքր են, և դրանք

համարյա ամբողջովին ծախսվում են ուսուցիչների աշխատավարձերի և ջեռուցման ու կոմունալ ծախսերի վրա: Այսպիսով, ազատ միջոցներ չեն մնում այլ հիմնահարցերի լուծման համար, որոնց դեպքում դպրոցական խորհուրդը կկարողանար իր խոսքն ասել: Մյուս կողմից, բնակչության շրջանում համատարած աղքատության պատճառով շատ դժվար է ձևավորել արտաբյուջետային ֆոնդեր, որոնց ձևավորումը և բաշխումը կարող էին դառնալ խորհուրդների լիազորությունների կիրառման հեռանկարային ոլորտ: Արդյունքում, ինչպես նշեց ուսուցիչներից մեկը, «...ներկա իրավիճակը չի ստեղծում հնարավորություններ, որպեսզի խորհուրդները կարողանան արտահայտել իրենց կարծիքը ֆինանսական միջոցների բաշխման կամ նրանց տնօրինման վերահսկողության վերաբերյալ:»

Որոշ դեպքերում ուսուցիչներն ըմբռնում էին խորհուրդների կարևորությունը, քանի որ «...նրանք կարող են ընտրել և աշխատանքից ազատել տնօրենին, որը նշանակում է, որ նրանք կարող են ամեն ինչ անել:» Կային նաև կարծիքներ, որ դպրոցական խորհուրդներում ուսուցիչներին ներկայացնող անդամներն իրականում վերջիններիս շահերը չեն արտահայտում: Արտահայտվեցին նաև այնպիսի կարծիքներ, որ հանրակրթության ներկա համակարգը չափից դուրս հիերարխիկ է, որպեսզի հնարավորություն տա խորհուրդներին կատարել իրենց գործառույթները, և դրա հետ կապված շատ դպրոցներում ուսուցիչները հոռետես էին խորհուրդների ապագայի հանդեպ: Ուսուցիչները, մանավանդ հեռավոր գյուղերի դպրոցներում, քննադատում էին դպրոցական խորհուրդների հետ կապված ևս մի երևույթ: Նրանց ասելով, իրենք երբեք չէին տեսել իրենց խորհուրդների մարզպետարանի, որպես վերադասի, կողմից նշանակված անդամներին և շատ դեպքերում նրանց բացակայության պատճառով հնարավոր չէր լինում անցկացնել խորհուրդների նիստերը քվորումի բացակայության պատճառով: Վերջապես հայտնվում էր այն կարծիքը, որ խորհուրդների ստեղծումը համապատասխան պետական պաշտոնյաներին հնարավորություն տվեց այժմ արդեն անուղղակի կերպով, խորհուրդների միջոցով, իշխել դպրոցների վրա, և դրանով իսկ ստեղծել «ապակենտրոնացման» պատրանք: Ըստ նրանց, իրական ապակենտրոնացում կլինի այն դեպքում, երբ խորհուրդում ուսուցիչների և ծնողների ներկայացուցիչների թիվը ավելանա:

Ի տարբերություն ուսուցիչների, ծնողների շրջանում, բացառությամբ 2-3 դեպքի, խորհուրդների վերաբերյալ իրազեկության աստիճանն անհամեմատ ավելի ցածր էր: Ընդհանուր առմամբ, նույնիսկ այն ծնողները, ովքեր ինչ-որ բան էին լսել դպրոցական խորհուրդների մասին, ընդունում էին, որ տեղյակ չեն, թե դրանք ինչով են զբաղվում: Խորհուրդների վերաբերյալ ծնողների ընդհանրացված կարծիքն այն էր, որ դրանք ոչինչ չեն տալիս դպրոցին և հանդիսանում են զուտ ձևական կառույցներ: Գյուղերում որոշ ծնողներ հայտնեցին մի հետաքրքիր կարծիք, ըստ որի, այդպիսի խորհուրդների կարիքն անգամ չկա, քանի որ բոլորն իրար գիտեն, և, եթե անհրաժեշտ է, նրանք կարող են համատեղ ուժերով օգնել դպրոցին:

Խորհուրդների մասին հետաքրքիր կարծիքներ հայտնեցին տնօրենները: Նրանք նույնպես նշում էին, որ մեծամասամբ խորհուրդները շարունակում են պասիվ դեր խաղալ: Այդ իրավիճակի բացատրությունները տարբեր էին: Մի բացատրությունն այն էր, որ խորհրդի անդամները դրա համար չեն վճարվում և այդ իսկ պատճառով լուրջ աշխատելու խթանները բացակայում են: Մեկ

այլ բացատրությունն էլ այն էր, որ ընդհանրապես, աղքատության և մտայնության հետ կապված, ուսուցիչները և ծնողներն այնքան էլ չեն ձգտում կամ ի վիճակի չեն ներգրավվելու դպրոցի կառավարման մեջ: Խորհուրդների աշխատանքին խանգարում է նաև այն, որ մարզպետարանի կողմից նշանակված անդամները որպես կանոն չեն այցելում այն դպրոցները (մանավանդ գյուղական), որոնց խորհուրդների անդամ են իրենք հանդիսանում, և դրա պատճառով խորհրդի նիստերը չեն գումարվում: Ընդհանուր առմամբ, խորհուրդները նախաձեռնող չեն, նրանք սպասում են մինչև տնօրենները կդիմեն նրանց քննարկելու և հաստատելու բյուջեն և այլն:

Ինչ վերաբերում է ապակենտրոնացմանը, որը դպրոցական խորհուրդների ստեղծման պաշտոնական նպատակն էր, նրանք իրականում կախված են մարզպետարաններից՝ վերջիններիս կողմից նրանում նշանակված անդամների միջոցով: Տնօրենների ընդհանուր կարծիքն այն էր, որ խորհուրդների միջոցով կառավարումը վատացրեց իրավիճակը, քանի որ Դպրոցական խորհրդի օրինակելի կանոնադրությունը չի հստակեցնում խորհրդի անդամների իրավունքները և պարտականությունները: Բացի այդ, նրանց համար կազմակերպված վերապատրաստման դասընթացներն արդյունավետ չէին: Ապակենտրոնացման հետ կապված մեկ այլ թերություն է այն, որ խորհուրդները ոչ մի իրական իշխանություն չունեն տնօրեններին նշանակելու կամ ազատելու հարցերում: Փաստացիորեն այդ հարցերը շարունակում են մնալ մարզպետարանների իրավասության տակ: Սակայն, միևնույն ժամանակ, տնօրենները պնդում էին, որ եթե խորհուրդները իրապես կատարեն իրենց գործառույթները, ապա ապակենտրոնացումը հնարավոր կդառնա:

թ/ Հանրակրթության համակարգի ռացիոնալացման գործընթացի ընդլայնում

Հանրակրթության համակարգի ռացիոնալացման գործընթացը սկիզբ է առել 2003թ.-ին և շարունակվեց 2004թ.-ին: Այն իրականացվեց և՛ ներդպրոցական, և՛ միջդպրոցական մակարդակներում: Ներդպրոցական մակարդակում ռացիոնալացումն իրականացվեց աշակերտ/ուսուցիչ և աշակերտ/ոչ-ուսուցիչ հարաբերակցությունների օպտիմալացման միջոցով՝ ապահովելու ուսուցիչների համար օպտիմալ ծանրաբեռնվածություն և բարձրացնելու նրանց վարձատրությունը, ինչպես նաև խոշորացնելու դասարանների չափերը: Միջդպրոցական մակարդակում ռացիոնալացումն իրականացվեց 2-3 հարևան դպրոցների միավորման կամ նրանց տեսակը փոփոխելու ճանապարհով: Այս գործընթացն իրականացվեց հիմնականում քաղաքային դպրոցներում, որտեղ առկա է բնակչության բարձր խտություն և դպրոցները տեղադրված են իրար մոտ: Միջդպրոցական ռացիոնալացումը չի իրականացվել հեռավոր կամ մեկուսացված բնակավայրերում և այն բնակավայրերում, որոնք հանրապետության համար ունեն ռազմավարական նշանակություն (ինչպիսիք են, օրինակ, սահմանամերձ բնակավայրերը):

2003-04թթ. ուսումնական տարվա ընթացքում կառավարության կողմից իրականացվող միջդպրոցական ռացիոնալացման գործընթացն ավարտվեց: Դրանից հետո շարունակվում էր միայն ներդպրոցական օպտիմալացումը, որը տեղի էր ունենում հիմնականում այն պատճառով, որ հանրապետությունում շարունակվում է աշակերտների քանակի նվազումը, որի հետևանքով

պետք է նվազի նաև ուսուցիչների և օժանդակ աշխատակազմի թիվը՝ պահպանելու համար աշակերտ/ուսուցիչ և աշակերտ/ոչ-ուսուցիչ պաշտոնապես սահմանված հարաբերակցությունները և նվազեցնելու դասարանների թիվը: Ռացիոնալացման ընթացքում երկու անգամ փոփոխվեց ուսուցիչների դրույքաչափը: Սկզբում այն 18 ժամից աճեց՝ հասնելով 20 ժամի, իսկ հետագայում 2005թ. հունվարի 1-ի դրությամբ այն հասավ 22 ժամի: Ներկայումս օպտիմալացման արդյունքում աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցությունը հասել է 13:1-ի, իսկ դասարանների միջին խտությունը հասել է 16.2 աշակերտի:

Ռացիոնալացման իրականացումը հանգեցրեց ուսուցիչների և դպրոցի անձնակազմի այլ աշխատակիցների մասայական կրճատումների, որոնք առաջացրին լուրջ լարվածություն և բողոքներ հասարակության ներսում: Դրա բացասական սոցիալական հետևանքները մեղմելու նպատակով ՀՀ կառավարությունը «Կրթության որակ և համապատասխանություն» վարկային ծրագրի շրջանակներում ներառեց «Դպրոցական աշխատակազմի օպտիմալացում և սոցիալական աջակցություն» ենթածրագիրը: Ենթածրագրի նպատակն է մշակել և իրականացնել ռացիոնալացման արդյունքում կրճատված ուսուցիչների աջակցության քաղաքականություն:

Այս միջոցառումը նույնպես ընդգրկված է հանրակրթության ոլորտում ԱՅԹԾ միջոցառումների շարքում և նրա պաշտոնական նպատակն է հանրակրթության համակարգի արդյունավետության բարձրացումը: Ուսուցիչների հետ ֆոկլուսիմբային քննարկման և տնօրենների հետ հարցազրույցների ժամանակ ռացիոնալացման հետ կապված հարցերն ակտիվորեն շոշափվում էին ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացման հետ կապված քննարկումներում: Ուսուցիչների և տնօրենների շրջանում գերիշխող կարծիքն այն էր, որ աշխատավարձերի բարձրացումը և ռացիոնալացումն իրար հետ կապված են: Ըստ նրանց, պատճառն այն էր, որ կառավարությունը միջազգային դոնորական կազմակերպությունների առջև պարտավորություն ուներ բարձրացնել ուսուցիչների աշխատավարձը, որին կառավարությունը որոշել էր հասնել ուսուցիչների կրճատման և ազատված միջոցները մնացած ուսուցիչների միջև բաշխելու ճանապարհով:

Պետք է նշել նաև, որ քննարկումների մասնակիցների պնդմամբ ռացիոնալացումը ոչ միայն ազդեց կրթական համակարգի արդյունավետության, այլ նաև նրա որակի վրա: Ուսուցիչների կարծիքով կրթության որակի վրա ռացիոնալացման ազդեցությունը միանշանակ չէ և ավելի շուտ բացասական է, քան թե դրական: Հեռավոր գյուղերի դպրոցների ուսուցիչները մատնացույց արեցին ռացիոնալացման դրական հետևանքներից մեկը: Ինչպես արդեն նշվել էր, տասնամյակներով այդ դպրոցներն ունեին որակյալ ուսուցիչների լուրջ հիմնախնդիր: Օպտիմալացման արդյունքում քաղաքային դպրոցների շատ ուսուցիչներ կորցրին իրենց աշխատանքը, քանի որ քաղաքներում կրճատումների ծավալները շատ ավելի մեծ էին, քան գյուղերում, և այդ կրճատված ուսուցիչները քաղաքներից գործուղվեցին գյուղեր: Արդյունքում շատ այդպիսի գյուղական դպրոցներում լուծվեց որակյալ մասնագետներով համալրման հիմնախնդիրը: Ռացիոնալացման մեկ այլ դրական ազդեցությունը կրթության որակի վրա այն էր, որ շատ, բայց ոչ բոլոր դեպքերում, մասնագետները փոխարինեցին ոչ մասնագետներին: 90-ական թվականների սկզբի տնտեսական սրընթաց անկումը և զանգվածային արտագաղթը

հանգեցրին իրենց աշխատանքը կորցրած ոչ մասնագետների՝ դեպի դպրոց զգալի հոսքին, որոնք եկան լրացնելու ուսուցիչների արտագաղթից առաջացած թափուր տեղերը: Չնայած նրանց մի մասը հետագայում դարձավ բարձրորակ մասնագետ, մեծամասնությունը, չունենալով հատուկ կրթություն, ի վիճակի չեղավ ապահովելու կրթության բավարար մակարդակ: Ռացիոնալացման արդյունքում նրանց փոխարինեցին մասնագետներ, ինչը միարժեքորեն դրական էր:

Սակայն ուսուցիչների գերակշիռ մեծամասնությունը գտնում էր, որ ռացիոնալացման բացասական հետևանքները շատ ավելի զգալի էին, քան դրականները: Առավել հաճախ նշվող բացասական հետևանքը դասարանների խտացումն էր: Ինչպես նշում էին շատ ուսուցիչներ, կրթության որակն ընկել է նաև բուհերում, և նրանց շրջանավարտները չունեն բավարար գիտելիքներ և հմտություններ՝ փոխարինելու հին ուսուցիչներին: Որոշ ուսուցիչներ նույնիսկ պնդում էին, որ, հաշվի առնելով այն փաստը, որ աշակերտների ներկա սերունդն ավելի ծույլ է և անկարգապահ, ավելի տարիքով և փորձառու ուսուցիչներն ավելի հաջող կկարողանան նրանց «սանձել», քան թե նորերը: Նրանց համոզմամբ խստությունը դասարանը վերահսկելու լավագույն մեթոդն է, այն դեպքում երբ ավելի երիտասարդ ուսուցիչները դրան ավելի քիչ կարևորություն են տալիս: Որոշ դեպքերում փորձառու ոչ մասնագետի փոխարինումը երիտասարդ անփորձ մասնագետով բերում է բացասական հետևանքների, քանի որ ոչ մասնագետն արդյունավետ կերպով օգտագործում է ուսուցման իր փորձը, ինչը բացակայում էր երիտասարդ մասնագետների մոտ:

Ռացիոնալացման հետ կապված մեկ այլ, շատ տարածված, դժգոհությունը ուսուցիչների ծանրաբեռնվածության աճն էր: Չունենալով բավարար ֆինանսական միջոցներ՝ ուսուցիչն ի վիճակի չէ հիվանդության դեպքում ստանալու որակյալ բժշկական օգնություն կամ լավ սնունդ կամ էլ գնալ որևէ տեղ հանգստանալու դպրոցական արձակուրդների ժամանակ: Այդպիսով, նա հնարավորություն չունի արդյունավետ կերպով հաղթահարելու ծանրաբեռնվածության աճի և խտացված դասարաններում դասավանդելու հետևանքով առաջացած հոգնածությունը: Այս բացասական հետևանքները ոչ միայն գցում են կրթության որակը, այլև հեղինակազրկում են ուսուցչին: Գյումրիի ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Անիմաստ է խոսել կրթության որակի բարձրացման մասին, երբ 22 ժամ դաս տալուց հետո ուսուցիչն այնքան է հոգնում, որ ի վիճակի չէ ապահովելու կրթության բարձր որակ, դրան էլ ավելացրած ավելի խիտ դասարանները»: Պետք է նաև նշել, որ բացի դպրոցում անցկացրած ժամանակից, ուսուցիչը պետք է նաև տանը ստուգի իր աշակերտների դասարանային և տնային աշխատանքները, և պարզ է դառնում, թե ինչու են այդքան շատ հոգնածության հետ կապված բողոքները: Որոշ ուսուցիչներ հոգնածությունը կապում են ցածր աշխատավարձերի հետ, պնդելով, որ այդպիսի աշխատավարձերով հնարավոր չէ բավարար միջոցներ ձեռնարկել՝ հաղթահարելու իրենց հոգնածությունը («...եթե մենք ստանայինք 300 կամ ավելի դոլար աշխատավարձ, ապա ի վիճակի կլինեինք գնել ավելի շատ և որակյալ դեղորայք և սնունդ, կկարողանայինք գնալ որևէ տեղ հանգստանալու»):

Հաճախ ուսուցիչները դժգոհում էին, ասելով, որ նախքան աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցությունը մեծացնելը, իրավասու պետական պաշտոնյաները լավ կանեին մտածեին, թե որքանով են մեր դպրոցների դասասենյակները հարմարեցված այդ նպատակներին:

Ուսուցիչներից մեկը նշեց. «Եթե մեծացվում է դասարանների խտությունը, ապա դրա հետ մեկտեղ պետք է մեծացվեն դասասենյակների չափերը: Բայց այս պարագայում դասասենյակների չափերն անփոփոխ մնացին, որը ծնուն է հիվանդություններ, և, ակներևաբար, գցում է կրթության որակը:» Դասասենյակները փոքր են և դասը սկսվելուց կարճ ժամանակ անց աշակերտները, մանավանդ տարրական դասարաններում, «օդի պակասից» դառնում են քնկոտ, անուշադիր և հոգնած: Իրավիճակն էլ ավելի վատանում ձմռանը, մանավանդ այն դպրոցներում, որոնք ջեռուցվում են վառարանների միջոցով, որոնք վատ հոտ են արձակում և բավարար չեն օդի նորմալ ջերմաստիճան ապահովելու համար:

Համարյա նույն կարծիքին էին ծնողները: Շատ ծնողներ նշում էին, որ դասարանների խտացումից ուսուցիչներն ի վիճակի չեն անկողմնակալ կերպով գնահատել շատ աշակերտների, քանի որ նրանց համար ավելի է դժվարանում բավարար չափով ժամանակ տրամադրել իրենց բոլոր աշակերտներին՝ ստուգելու նրանց գիտելիքները: Որոշ ծնողներ հեռավոր գյուղերից դժգոհում էին, որ իրենց դպրոցներ գործուղված որոշ ուսուցիչներ հաճախակի բացակայում են դասերից տրանսպորտի պատճառով: Բացի այդ, նրանք դժվար թե կապվեն դպրոցին, և կօգտագործեն ամեն հնարավորություն՝ գտնելու այլ աշխատանք իրենց բնակավայրում, որպեսզի ամեն օր չճանապարհորդեն այդ հեռավոր գյուղերը: Պետությունը պետք է ավելի շատ միջոցներ հատկացնի՝ ստեղծելու համար այնպիսի խթաններ, որոնց շնորհիվ ուսուցիչները կմնան իրենց նոր աշխատատեղերում:

Տնօրեններն ընդհանուր առմամբ կիսում էին ուսուցիչների կարծիքները: Նրանք ավելի հաճախ էին շեշտում այն հանգամանքը, որ ռացիոնալացումն իրականացվեց առանց սահմանելու կոնկրետ, հստակ և տարբերակված չափորոշիչներ: Այդ կապակցությամբ նրանք դժգոհում էին, որ ոչ մասնագետ լինելու չափորոշիչը միշտ չէ որ ճիշտ է, մանավանդ երբ հատուկ մանկավարժական կրթություն չունեցող փորձառու ուսուցչին փոխարինում է երիտասարդ անփորձ ուսուցիչը: Նույն քննադատությունը վերաբերում է նաև թոշակի տարիքի որակյալ ուսուցիչներին ստիպողաբար թոշակի ուղարկելուն: Այս հիմնախնդիրն առավել ցայտում է դրսևորվում մանավանդ գյուղական դպրոցների պարագայում, որտեղ թոշակի տարիքի տեղացի ուսուցիչներին փոխարինում են այլ տեղերից եկած ուսուցիչները, որոնք ամեն օր իրենց բնակավայրերից ճանապարհորդում են դեպի իրենց նոր աշխատավայրերը:

Որպես կրթության որակի վրա ազդող բացասական գործոններ տնօրեններն առավել հաճախ (ուսուցիչների նման) նշում էին դասարանների խտացումը և դրույքաչափի ավելացումը: Իմիջիայլոց, որոշ տնօրեններ գտնում էին, որ աշակերտների կողմից մասնավոր դասեր վերցնելը մեծապես այս խտացման հետևանքն է, քանի որ ավելի մեծ թվով աշակերտների հետ աշխատելու պարագայում ուսուցչի աշխատանքի արդյունավետությունը նվազում է: Շատ տնօրեններ նաև նշում էին, որ ոչ միշտ էին օպտիմալացման արդյունքում իրականացված կրճատումները կամ փոխարինումները բերում կրթության որակի բարձրացմանը: Թոշակի տարիքի ուսուցչին, քանի որ վերջինս պարտադիր պետք է անցնի թոշակի, օրինակ, փոխարինում է ավելի անփորձ և թույլ

ուսուցիչը¹⁶: Նմանատիպ այլ օրինակ է փորձառու և որակյալ, բայց ոչ մանկավարժական կրթությամբ ուսուցչի փոխարինումն ավելի անփորձ, բայց բարձրագույն մանկավարժական կրթությամբ ուսուցչով:

Տնօրենները հակված էին ավելի շատ վերլուծելու ռացիոնալացումը կրթական գործընթացի արդյունավետության տեսանկյունից, քան թե ուսուցիչները: Նրանք հասկանում էին, որ դպրոցներում իրոք կային հիմնախնդիրներ, որոնք լուծվեցին ռացիոնալացման շնորհիվ: Այդպիսի հիմնախնդիրների շարքում նրանք նշում էին մեծ քանակի ցածրորակ ուսուցիչների առկայությունը (մանավանդ գյուղական դպրոցներում), միևնույն դպրոցում տարբեր ուսուցիչների ծանրաբեռնվածության անհավասարությունը, ցածր ծանրաբեռնվածություն ունեցող ուսուցիչներին և աշխատակազմի այլ անդամներին պահելու պատճառով պետական միջոցների անարդյունավետ օգտագործումը, և այլն: Նրանք նաև հասկանում էին, որ ունենալով շատ սահմանափակ բյուջե, հանրապետությունն ի վիճակի չէ պահելու մեծ թվով ուսուցիչներ, առավել ևս հաշվի առնելով աշակերտների թվի շարունակվող նվազումը: Սակայն, ռացիոնալացման բացասական հետևանքներն ավելի շատ են, քան թե դրականները: Տնօրենների (նաև ուսուցիչների) կողմից առավել հաճախ նշվող բացասական հետևանքներն էին գերխիտ դասարանները և ուսուցիչների չափից ավելի ծանրաբեռնվածությունը, որը ուժասպառ է անում նրանց և բերում կրթության որակի նվազմանը:

Ժ/ Դոնորական ֆինանսավորմամբ իրականացվող ծրագրեր

Սկսած 1990-ական թվականների կեսերից՝ միջազգային որոշ կազմակերպություններ սկսեցին իրականացնել ծրագրեր, որոնց նպատակն էր աջակցել Հայաստանի կրթական համակարգի բարեփոխումներին, որը Խորհրդային Միության փլուզման արդյունքում առաջացած տնտեսական անկման պատճառով հայտնվել էր դժվարին պայմաններում: Շատ դեպքերում ծրագրերն իրականացվում էին հանրապետության պետական մարմինների, դպրոցների կամ հասարակական կազմակերպությունների կողմից դոնորների ֆինանսավորմամբ:

Կան նաև օրինակներ, երբ տեղական հասարակական կամ միջազգային կազմակերպությունները լրացնում են պետական մարմինների ջանքերը: Այս հրապարակման մեջ երկու այդպիսի օրինակ արդեն նկարագրվել է: Դրանցից առաջինը դպրոցների համակարգչայնացումն է, որը սկսած 2001թ. իրականացվում է «Հայաստանի դպրոցների փոխկապակցում» ծրագրի շրջանակներում: Ծրագիրը ֆինանսավորվում է ԱՄՆ Պետական քարտուղարության Կրթության աջակցության բաժնի կողմից և իրականացվում է Փրոջեքթ

¹⁶ Հարկ է նշել, որ նախքան օպտիմալացման գործընթացը սկսելը դպրոցների ղեկավարությունը և համապատասխան պետական մարմինները թույլատրում էին դպրոցում աշխատել թոշակի տարիքի ուսուցիչներին, մանավանդ գյուղական շրջաններում, որտեղ միշտ էլ առկա էր որակյալ ուսուցիչների պակաս:

Հարմոնի հասարակական կազմակերպության կողմից: ԱՅՌԾ ընդունումից հետո, դպրոցների համակարգչայնացումը հայտարարվեց հանրակրթության ոլորտում ԱՅՌԾ միջոցառումներից մեկը և 2004թ.-ին Փողոնքի Հարմոնի կողմից դրա իրականացումը ներառվեց կրթության և գիտության նախարարության ԱՅՌԾ միջոցառումների 2004թ. ցանկում: Սկսած 2005թ.՝ դպրոցների համակարգչայնացումը հիմնականում ֆինանսավորվելու է պետական բյուջեից, և դրան հատկացվող միջոցների մի մասն ապահովվելու է Համաշխարհային Բանկը:

Մյուս օրինակը վերապատրաստման դասընթացների անցկացումն է: ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության 2004թ. աշխատանքային պլանում ներառված վերապատրաստման մի շարք դասընթացներ անցկացվել են դոնորական աջակցությամբ (ավելի մանրամասն դրա մասին տես ուսուցիչների որակավորման բարձրացման և վերապատրաստման դասընթացների կազմակերպման մասին բաժնում): Ինչպես նշված էր այդ բաժնում, «Հայաստանի պատանեկան նվաճումներ» հ/կ, ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը, ԱՅՐԵՔՍ-ը, Կրթության զարգացման ակադեմիան (AED) և Համաշխարհային Բանկն ինքնուրույնաբար կամ պետական մարմիններին կամ ոչ կառավարական կազմակերպություններին ֆինանսավորելու միջոցով ներգրավված են եղել նախարարության կողմից սահմանված դասընթացների անցկացման գործում:

Սույն ծրագրում ներառված համարյա բոլոր դպրոցներում իրականացվել են դոնորների կողմից ֆինանսավորվող ծրագրեր: Բացի վերը նշված վերապատրաստման դասընթացներից և համակարգչայնացումից, դոնորները ֆինանսավորում էին նաև դպրոցաշինության ծրագրեր: Մասնավորապես, դոնորական ֆինանսավորումը զգալի է դպրոցների շենքերի կառուցման, վերանորոգման, դպրոցների ջեռուցման համակարգերի վերականգնման, ինչպես նաև ՀՄՆՀ-ի և Հայաստան համահայկական հիմնադրամի կողմից դպրոցներին սեղան-նստարանների հատկացման առումով: Կան նաև արտասահմանցի, հիմնականում սփյուռքահայ, անհատ բարերարների կողմից ֆինանսավորվող ծրագրեր, ինչպիսին է, օրինակ, ֆրանսահայ գործարարներ Պողոսյան եղբայրների կողմից Սարալիկի թիվ 1 դպրոցի շենքի վերանորոգման և սեղան-նստարանների հատկացման ֆինանսավորումը: Շիրակի մարզի հանրակրթության ոլորտում ծրագրեր են իրականացնում կամ ֆինանսավորում Բաց հասարակության ինստիտուտ Հայաստանի օժանդակության հիմնադրամը, Հայկական Կարիտասը (Կաթոլիկ օգնության ծառայությունների հետ առնչություն ունեցող միջազգային հ/կ), Ուորլդ Վիժընը, Հայաստանում ՄԱԿ-ի փախստականների գծով Գերագույն հանձնակատարի գրասենյակը և այլ կազմակերպություններ:

Ֆոկուսխմբային քննարկումների և հարցազրույցների ժամանակ քննարկվեցին նաև դոնորական աջակցության ծրագրերը: Քննարկվող հարցերը վերաբերում էին միայն այն ծրագրերին, որոնք ներառված չեն ՀՀ կառավարության կողմից հանրակրթության ոլորտում ԱՅՌԾ միջոցառումների ցանկում: Այսպիսի տարբերակման հիմնական նպատակն է գնահատել ԱՅՌԾ միջոցառումների հետ ուղղակիորեն չկապված ծրագրերի ազդեցությունը դպրոցների վրա և նրանց հնարավոր ներդրումը հանրակրթության ոլորտում ԱՅՌԾ նպատակների իրականացման գործում:

Ֆոկոսխմբային քննարկումների և հարցազրույցների մասնակիցները որոշակի տեղեկատվություն տվեցին այդ ծրագրերի վերաբերյալ, սակայն խուսափեցին որևէ գնահատական տալուց: Ուսուցիչները և ծնողները հիմնականում նշում էին հումանիտար բնույթի ծրագրեր (ՄԱԿ-ի Սնունդ ուսման դիմաց ծրագիրը, Ուորլդ Վիժն և Հայկական Կարիտաս), որոնց միջոցով աշակերտները, հիմնականում տարրական դասարանների, ստանում էին սնունդ դպրոցներում: Միակ բացառությունը 2004թ. Հայկական Կարիտասի կողմից սկսված ծրագիրն էր, որի նպատակը ծնողական խորհուրդների հզորացումն էր, և որը դրական գնահատվեց այն մասնակիցների կողմից, որոնց դպրոցներում այն իրականացվում էր: Այդպիսով, ստեղծվում էր ընդհանուր տպավորություն, որ ուսուցիչների և ծնողների ընկալմամբ դոնորների կողմից իրականացվող կամ ֆինանսավորվող միակ ծրագրերը աշակերտներին սննդով ապահովելու ծրագրեր էին:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

- Ուսուցիչների և ծնողների մասնակցությամբ ֆոկուսխմբային քննարկումները ցույց տվեցին, որ չնայած դպրոցի շահառու այս երկու կարևորագույն խմբերի ներկայացուցիչներն ինչ-որ բան լսել էին ԱՅԴԾ մասին, սակայն տեղյակ չէին կրթության ոլորտին առնչվող միջոցառումների բովանդակության մասին: Իսկ երևանյան դպրոցների ուսուցիչների, ինչպես նաև ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության պաշտոնյաների հետ ծրագրի ղեկավարի քննարկումները ցույց տվեցին, որ երևանյան ուսուցիչներն ավելի իրազեկ էին այդ միջոցառումներից, քան իրենց գործընկերները մարզերից: Միևնույն ժամանակ, անհրաժեշտ է նշել, որ տնօրենները քիչ թե շատ ծանոթ էին դրանց:
- Քննարկումները և հարցազրույցները վեր հանեցին դժգոհությունների և սուր քննադատության զգալի թվով փաստեր: Շատ ուսուցիչներ և տնօրեններ ուղղակիորեն ասում էին, որ պետական համապատասխան պաշտոնյաները երբեք որևէ հետաքրքրություն չեն ցուցաբերել իրենց կարծիքների նկատմամբ: Սա ցույց է տալիս, որ քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացն այս ոլորտում շարունակվում է մնալ ոչ մասնակցային և շատ դեպքերում վարվող համապատասխան քաղաքականությունը չի արտահայտում դպրոցներում գոյություն ունեցող իրական վիճակը:
- Նախքան 2004թ. հունվարը, երբ սկսվեց ԱՅԴԾ իրականացումը, բոլոր այն միջոցառումները, որոնք մոնիտորինգի էին ենթարկվել սույն ծրագրի շրջանակներում, ներառված էին ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության գործողությունների տարեկան աշխատանքային պլանում: Սկսած 2004թ.՝ դրանք սահմանվեցին որպես ԱՅԴԾ հանրակրթության ոլորտի միջոցառումներ, ինչը պետք է ենթադրեր համապատասխան փոփոխություններ դրանց կիրարկման ռազմավարության և մեթոդների մեջ՝ դարձնելով դրանք ավելի ուղղորդված ԱՅԴԾ կրթության ոլորտի նպատակներին: Սակայն այս ծրագրի վերլուծության արդյունքները ցույց են տալիս, որ նշված միջոցառումների մեծ մասի դեպքում այդպիսի փոփոխություններ տեղի չեն ունեցել: Դա կարող է էապես նվազեցնել հանրակրթության ոլորտում ԱՅԴԾ իրականացման արդյունավետությունը:
- ԱՅԴԾ ոչ բոլոր միջոցառումներն են իրականում ծառայում իրենց պաշտոնապես սահմանված նպատակներին: Օրինակ, ուսուցիչների աշխատավարձերի բարձրացման նպատակը կրթության որակի բարձրացումն է: Սակայն հաշվի առնելով այն փաստը, որ ուսուցիչների աշխատավարձերի նույնիսկ ներկա 50,000 դրամ մակարդակն ավելի ցածր է, քան այն նվազագույն մակարդակը, որն, ըստ ուսուցիչների և տնօրենների, բավարար կլինի խթանելու ուսուցիչներին, լուրջ ազդեցություն այս միջոցառումից դժվար է ակնկալել: Իհարկե, շարունակում է մեծագույն խնդիր մնալ ռացիոնալացումը: Մասնակից բոլոր խմբերի գերակշիռ մեծամասնության կարծիքով այս միջոցառումը,

որոշ բացառություններով, հիմնականում բացասաբար է ազդել կրթության որակի վրա: Աշակերտ/ուսուցիչ հարաբերակցության մեծացումը, դասարանների խտության ավելացումը և ուսուցիչների դրույքաչափի ավելացումը լայնորեն դիտվում են որպես այդ այդ միջոցառման սահմանված նպատակին չծառայող:

- Չնայած ԱՅՈԾ հանրակրթության ոլորտի միջոցառումների մեծ մասի պաշտոնական նպատակները ճիշտ են սահմանված, նրանց իրականացումը 2004թ. այնքան էլ արդյունավետ չէր: Շատ դեպքերում դպրոցական շենքերի կառուցման կամ վերանորոգման աշխատանքներն իրականացվում էին ցածր որակով, որակավորման բարձրացման և վերապատրաստման դասընթացները, մանավանդ պետական մարմինների կողմից իրականացվողները, հաճախ չէին բավարարում ժամանակի պահանջներին և ունեին կազմակերպչական լուրջ թերություններ: Հեռավոր և սահմանամերձ գյուղերի դպրոցներ գործուղված ուսուցիչներին տրված փոխհատուցումը ոչ միշտ էր լիարժեք:
- Դոնորական ֆինանսական աջակցությամբ իրականացվող ծրագրերի վերաբերյալ ուսուցիչների և ծնողների իրազեկության աստիճանը բավականին ցածր է: Նրանց մեծ մասը նշեցին միայն այն ծրագրերը, որոնց շնորհիվ տարրական դասարանների աշակերտները դպրոցում ապահովվում էին սննդով կամ դպրոցը ստանում էր նյութական այլ օգուտներ (համակարգիչներ, պատճենահանման մեքենաներ, կահույք և այլն): Բավականին հիասթափեցնող էր այն փաստը, որ մասնակիցները կամ չէին նշում դոնորական օժանդակության մոնիտորինգային կամ վերապատրաստման տիպի ծրագրերի մասին, կամ էլ չէին ընկալում դրանք որպես դոնորական ծրագրեր: Շատ դեպքերում նրանք կարծում էին, որ վերապատրաստման ծրագրերը, ինչպիսիք էին, օրինակ, «Հայաստանի պատանեկան նվաճումներ» հ/կ-ի կողմից իրականացվածը, դոնորական աջակցությամբ չի իրականացվել: Որպես կանոն, մասնակիցների կարծիքով դոնորները կարող են տալ միայն հումանիտար կամ նյութական օգնություն:

Ներկա փուլում ծրագրի իրականացման խումբը խուսափել է ներկայացնել առաջարկություններ, քանի որ ՏԶԿ/ԹԻ Հայաստանը պլանավորում է իրականացնել նմանատիպ ծրագիր 2005թ. համար: Այդ ծրագրի իրականացումից հետո միայն կարելի է ստանալ իրավիճակի մասին ավելի ամբողջական պատկերը, որը և հնարավորություն կտա մշակել ավելի հիմնավորված առաջարկություններ:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 1

Ա. Հանրակրթության ոլորտում ծրագրի շրջանակներում մոնիտորինգի ենթարկված ԱՀՌԾ
միջոցառումների ցանկ

N	ԱՀՌԾ միջոցառում	Նպատակ/ Խնդիր	Արդյունք	Արդյունքի գնահատման ցուցանիշ	Պատասխա- նատու	Իրականացման ժամկետ
1.	Ուսուցիչների աշխատա- վարձի բարձրացում	Կրթության որակի բարձրացում	2006թ. ուսուցիչնե- րի աշխա- տավարձը կազմում է 90 ԱՄՆ դոլարին համարժեք դրամ		Կրթության և գիտության մախարա- րություն (ԿԳՆ), Ֆինանսների և էկոնոմիկայի մախարա- րություն (ՖԷՆ)	Շարու- նակա- կան
2.	Ուսուցիչների որակավորման բարձրացման և վերապատ- րաստման դասընթացներ	Կրթության որակի բարձրա-ցում	35,000 ուսուցիչ- ներ վերապատ- րաստված են	Վերապատ- րաստված ուսուցիչների թիվը	ԿԳՆ, Ծրագրի իրականաց- ման գրասենյակ (ԾԻԳ), Կրթության ազգային ինստիտուտ	2004-07
3.	Չեռավոր և սահմանամերձ բնակավայրեր ուսուցիչների գործուղում	Կրթության որակի բարձրացում	Չեռավոր և սահմանա- մերձ բնակավայ- րերի դպրոցներն ապահովվ ած են մանկավար- ժական կադրերով	Գործուղված մանկավար- ժների թիվը	ԿԳՆ	Շարու- նակա- կան, սկսած 2004 թ.- ից

4.	«Լավագույն ուսուցիչ» և «Լավագույն տնօրեն» ամենամյա մրցույթների կազմակերպում	Մանկավարժի սոցիալական հեղինակության բարձրացում	Լավագույն ուսուցիչներն ու տնօրենները պարգևատրված են	Մրցույթներին մասնակցած ուսուցիչների և տնօրենների թիվը	ԿԳՆ	Շարունակական
5.	Միջնակարգ դպրոցներում համակարգչային դասարանների ստեղծում և ինտերնետային կապի հաստատում	Կրթության որակի և արդյունավետության բարձրացում	Հանրակրթական դպրոցներն ապահովված են անհրաժեշտ տեխնիկական միջոցներով	Աշակերտ համակարգիչ հարաբերակցությունը	ԿԳՆ, ԾԻԳ	2004-07
6.	Միջնակարգ դպրոցներին սեղան-նստարանների հատկացում	Կրթության որակի բարձրացում	Դպրոցները համալրված են սեղաններով և նստարաններով	Դպրոցներին հատկացված սեղան-նստարանների թիվը	ԿԳՆ, Հայաստանի սոցիալական ներդրումների հիմնադրամ (ՀՄՆՀ)	2004-06
7.	Դպրոցների շենքերի վերանորոգում և ջեռուցման համակարգի վերականգնում	Կրթության որակի բարձրացում	Դպրոցական շենքերը վերանորոգված են: Ջեռուցման համակարգերը վերականգնված են	Վերանորոգված շենքերի թիվը: Ջեռուցվող դպրոցների թիվը	ԿԳՆ, Քաղաքաշինության մախարարություն	2004-06, շարունակական

8.	Հանրակրթական դպրոցների անցում խորհուրդների միջոցով կառավարման նոր համակարգի	Կառավարման ապակենտրոնացում	Հանրակրթական բոլոր դպրոցներում ձևավորված են կառավարման խորհուրդներ	Կառավարման նոր համակարգի անցած դպրոցների թիվը: Վերապատրաստված խորհրդի անդամների և տնօրենների թիվը	ԿԳՆ, ԾԻԳ, Կրթության ազգային ինստիտուտ	2004-05
9.	Կրթության համակարգի ռացիոնալացման ընդլայնում	Հանրակրթության համակարգի արդյունավետության բարձրացում	Հանրակրթության համակարգի ցուցանիշներն օպտիմալացված են	Աշակերտ/ ուսուցիչ և աշակերտ/ ոչ ուսուցիչ հարաբերակցություն, ուսուցիչների միջին ծանրաբեռնվածություն, դասարանների խտություն	ԿԳՆ	2004-06

Բ. 2004թ. ընթացքում Շիրակի մարզում դոնորական օժանդակությամբ սկսված, ընթացքի մեջ գտնվող կամ ավարտված ծրագրեր

Ծրագրի անվանումը	Ֆինանսավորող կազմակերպությունը	Իրականացնող կազմակերպությունը	Ծրագրի իրականացման վայր(եր)ը	Նպատակը	Արդյունքները*
Համայնքային դպրոցի զարգացման ծրագիր	Բաց հասարակության ինստիտուտի	Գյումրիի թիվ 1 հենակետային վարժարան, Գյումրիի թիվ 1	Գյումրիի թիվ 1 հենակետային վարժարան, Գյումրիի թիվ 1	Համայնքային դպրոցի մոդելի զարգացում`	Նշված դպրոցներում կազմակերպվել և

	օժանդակության հիմնադրամ Հայաստան	կրթահամալիր, Գյումրիի թիվ 5, 15 և 25 դպրոցներ	կրթահամալիր, Գյումրիի թիվ 5, 15 և 25 դպրոցներ	համայնքին և այնտեղ գտնվող դպրոցներին սպասարկելու նպատակով	իրականացվել են հեռահաղորդակցության և SS թեմաներով դասընթացներ, գեմդերային, քաղաքացիական կրթության, մարդու իրավունքների թեմաներով կլոր սեղաններ: Հրապարակվել են դպրոցական թերթեր
Իրավական ալիք – Մարդու իրավունքների պաշտպանության ինտերակտիվ ուսուցում**	Բաց հասարակության ինստիտուտի օժանդակության հիմնադրամ Հայաստանի մասնաճյուղ	«Կրթության ասպարեզ» ՀԿ	Գյումրիի 31 դպրոցներ, Ազատան, Ախուրյան, Մարմաշեն, Հովունի և Բենիամին գյուղերի դպրոցներ	Շիրակի մարզի 33 միջնակարգ դպրոցներում «դպրոցական օմբուդսմանի» ինստիտուտի մոդելի ձևավորումը՝ օգտագործելով կլոր սեղաններ, սեմինարներ և այլ ինտերակտիվ մեթոդներ: «Դպրոցական օմբուդսման» միջոցառման աշխատաք-	Նշված դպրոցներում անցկացվեցին մարդու իրավունքների և, մասնավորապես երեխաների իրավունքների պաշտպանության թեմաներով: Կազմակերպվեցին կլոր սեղաններ մարդու իրավունքների պաշտպանի մասնակցությամբ: Բոլոր դպրոցներում անցկացվեցին

				ներում ներգրավել նաև Գյումրիի 3 հատուկ դպրոցների բարձր դասարան- ցիներին: Թիրախային խմբերին իրազեկել ազգային և միջազգային իրավական դաշտի, մարդու իրավունք- ների պաշտպա- նության մեխանիզմ- ների մասին:	«Դպրոցական օմբուդսմանի» ընտրություն- ներ և ընտրվեց Շիրակի մարզի օմբուդսմանը: Դասըն- թացներն ավարտած 14 աշակերտների կողմից ստեղծվեց «Դպրոցական իրավապաշտ- պանների ասոցիացիա»: Ծրագրի իրականացման ընթացքում մասնակիցնե- րին իրազեկվել է Եվրոպայի խորհրդին անդամակցե- լուց ի վեր Հայաստանի կողմից ստանձնած պարտավորու- թյունների, դրանց կատարման ընթացքի, ինչպես նաև սահմանա- դրական փոփոխու- թյունների
--	--	--	--	---	---

					հեռանկարների մասին:
Իրավունք առարկայա- շար	ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակա- լություն	«Հայաստանի պատանեկան նվաճումներ» ՀԿ	Գյումրիի բոլոր դպրոցները, Մարալիկի թիվ 1 և 2 դպրոցները, Արթիկի թիվ 1, 3 և 4 դպրոցները, Անուշավան, Աշոցք, Արեգնադեն, Նոր Կյանք, Մեղրաշեն, Սարալանջ, Կամո, Վահրամաբերդ, Փոքր Մանթաշ, Բագրավան, Աղին, Ոսկեհասկ գյուղերի և Ախուրյանի թիվ 1 դպրոցը և վարժարանը	Իրավունք առարկայա- շարի առարկաների դասավանդ- ման նպատակով իրականաց- նել ուսուցիչների վերապատ- րաստում	Վերապատ- րաստվել են Շիրակի մարզի 50 դպրոցների և վարժարան- ների ուսուցիչները: Դպրոցներին տրվել են համապա- տասխան առարկաների գծով մեթոդական ձեռնարկներ: Ուսուցիչները ծանոթացել են առարկաների ուսուցման նոր մեթոդներին:
«Հայաստան - դպրոցների փոխկապակ- ցում» ծրագիր***	ԱՄՆ Պետական դեպարտամե նտի Կրթության և մշակութային կապերի բյուրո	Փրոջեքթ Հարմոնի	Գյումրի թիվ 1 և 31 դպրոցներ, Արթիկի թիվ 3 դպրոց, Սարատակ, Բագրավան, Մեծ Սեպասար, Գյուլիբուլաղ գյուղերի դպրոցներ, Ախուրյանի թիվ 1 և 2 դպրոցներ	Դպրոցներում համակարգ- չային կենտրոնների ստեղծում	Դպրոցներին տրվել են համակարգիչն եր, նրանց մեծ մասն ապահովվել է ինտերնետային կապով և ստեղծվել են համակարգչա- յին դասարաններ

Սննդի օգնության ծրագիր ^{*,**}	Ուորլդ Վիժն	Ուորլդ Վիժն	Գյուճարի թիվ 11, 37, 41 և 42 դպրոցներ, Հովունի և Մարմաշեն գյուղերի դպրոցներ	Անվճար սննդի տրամադրում որք, հաշմանդամ և աղքատ ընտանիք- ների երեխաներին	Վեց դպրոցների համապատաս խան չափորոշիչներ ին բավարարող երեխաները ստացան անվճար նախաճաշ իրենց դպրոցներում
Ծնողական խորհուրդ- ների հզորացում*	ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակա- լություն	Հայկական Կարիտաս	Գյուճարի թիվ 1, 7, 11, 15 և 17 դպրոցներ, Գետք, Փոքրաշեն, Լեռնուտ, Թորոսգյուղ, Ջուլգազբյուր, Կրասար, Սիզավետ, Բանդիվան և Գառնառիճ գյուղի դպրոցներ	Ծնողական խորհուրդներ ին ժամանակակ ից տեխնիկայով ապահովում, նրանց անդամներին բիզնես ծրագրեր կազմելու ուսուցանում	Ծնողական խորհուրդները ստացան հմտություններ կերպով բիզնես ծրագրեր կազմելու մեջ և կարողանում են դրանք ներկայացնել դոնոր կազմակեր- պություններին
Պարենի համաշխարհ ային ծրագիր ^{*,***}	ՄԱԿ-ի փախստա- կանների գծով գծով Գերագույն հանձնակա- տարի երևանյան գրասենյակ	ՄԱԿ-ի փախստա- կանների գծով գծով Գերագույն հանձնակա- տարի երևանյան գրասենյակ	Ախուրյանի թիվ 1 և 2 դպրոցներ, Մարալիկի թիվ 1 դպրոց, Սարատակ, Բագրավան, Գյուլիբուլաղ, Կարմրավան և Փոքրաշեն գյուղերի դպրոցներ	Անվճար սննդի տրամադրում տարրական դասարան- ներում սովորող աշակերտներ ին	Տարրական դասարանների աշակերտները օրական մեկ անգամ դպրոցում ստանում են անվճար ճաշ

Բարեկամություն դպրոցների հետ*	Հայկական Կարիտաս	Հայկական Կարիտաս	Կարմրավան, Ջորաշեն, Թավշուտ, Սիզավետ, Բանդիվան և Գառնառիճ գյուղերի դպրոցներ	Օգնել դպրոցներին՝ լուծելու իրենց ֆինանսական հիմնախնդիրները	Տրվել են փոքր դրամաշնորհներ այնպիսի ծրագրերի, որոնք կարող են ապահովել արտաբյուջետային մուտքեր մասնակից դպրոցներին
-------------------------------	------------------	------------------	---	--	---

Ծանոթագրություններ. * - Նշված ծրագրերը դեռևս գտնվում են իրականացման փուլում և նրանց համար նշված արդյունքները հանդիսանում են միջանկյալ արդյունքներ:

** - Ծրագրերը չեն քննարկվել ֆոկլուսիսմբային քննարկումների ժամանակ և հարցազրույցներում, քանի որ դրանք չեն իրականացվել ընտրված դպրոցներում:

*** - Նշված ծրագրերն իրականացվել են ավելի մեծ թվով դպրոցներում, սակայն Աղյուսակում նշված են միայն այս ծրագրում ընտրված դպրոցները:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ 2

Ծրագրի շրջանակներում մոնիտորինգի ենթարկված դպրոցների ցանկ

Քաղաք/տարածաշրջան	Դպրոց
Գյումրի	Թիվ 1, 19 և 31 միջնակարգ դպրոցներ
Ամասիայի տարածաշրջան	Արեգնադեմ, Գառնառիճ և Գյուլիբուլաղ գյուղերի միջնակարգ դպրոցներ
Աշոցքի տարածաշրջան	Կարմրավան, Մեծ Սեպասար և Թորոսգյուղ գյուղերի միջնակարգ դպրոցներ
Ախուրյանի տարածաշրջան	Ախուրյանի թիվ 1 և 2 դպրոցներ և Առափի և Փոքրաշեն գյուղերի միջնակարգ դպրոցներ
Անիի տարածաշրջան	Մարալիկ քաղաքի թիվ 1 միջնակարգ դպրոց և Աղին և Բագրավան գյուղերի միջնակարգ դպրոցներ
Արթիկի տարածաշրջան	Արթիկ քաղաքի թիվ 3 միջնակարգ դպրոց և Փոքր Մանթաշ և Սարատակ գյուղերի միջնակարգ դպրոցներ